

UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE
ȘCOALĂ DOCTORALĂ – DOMENIUL TEOLOGIE

TAINA BISERICII ȘI IMPLICAȚIILE SACRAMENTALE ÎN
CADRUL DIALOGULUI TEOLOGIC
DINTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI
BISERICA ROMANO-CATOLICĂ

REZUMATUL TEZEI

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan TULCAN

DOCTORAND:

Ioan-Veniamin GEOLDEȘ

2017

CUPRINS

ABREVIERI	1	
CUPRINS	2	
INTRODUCERE	8	
CAPITOLUL		
RELAȚIILE DINTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICA ROMANO-CATOLICĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XXI-LEA.....		18
1.1. PROBLEMATICA RESTABILIRII COMUNIUNII ÎNTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICA ROMANO-CATOLICĂ: PRECIZĂRI, IMPLICAȚII ȘI EVOLUȚII		18
1.1.1 Concepția romano-catolică referitoare la „Biserica cea Una a lui Hristos”- un parcurs inedit de la exclusivismul eclesiologic și soteriologic la eclesiologia comuniunii		22
1.1.2. Concepția ortodoxă asupra adevăratei Biserici a lui Hristos și atitudinea sa față de ecumenism		27
1.2. PONTIFICATUL PAPEI IOAN AL XXIII (1958-1963) ȘI INAUGURAREA UNUI NOU CLIMAT ECUMENIC		30
1.3. CONFERINȚELE PANORTODOXE DE LA RHODOS – ETAPE ESENȚIALE ÎN CONFIGURAREA UNUI NOU CLIMAT FAVORABIL ÎNȚIERII DIALOGULUI ÎNTRE CELE DOUĂ BISERICI.....		31
1.4. APORTUL ECUMENIC AL PAPEI PAUL AL VI (1963-1978).....		33
1.4.1. Conciliul II Vatican și decretul asupra ecumenismului		33
1.4.2. Ridicarea excomunicărilor de la 1054.....		36
1.4.3. Întâlnirile din 1967 dintre papa Paul VI-lea și patriarhul Atenagora I.....		37
1.5. PATRIARHUL ATENAGORA I ȘI „DIALOGUL DRAGOSTEI”		39
1.6. CONSTITUIREA COMISIEI TEOLOGICE INTERORTODOXE PENTRU DIALOGUL CU BISERICA ROMANO-CATOLICĂ ȘI ÎNTRUNIRILE DE LA CHAMBESY		40
1.7. ÎNTÂLNIREA DINTRE PAPA IOAN PAUL AL II-LEA ȘI PATRIARHUL ECUMENIC DIMITRIOS I – DESCHIDERA OFICIALĂ A DIALOGULUI TEOLOGIC BILATERAL.....		42
1.8. SESIUNILE PLENARE ALE COMISIEI MIXTE DE DIALOG TEOLOGIC DINTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICA ROMANO-CATOLICĂ.....		42
CAPITOLUL II		
DOCUMENTELE TEOLOGICE COMUNE – STRUCTURĂ ȘI CONȚINUT TEOLOGIC		48
2.1. DOCUMENTUL MÜNCHEN-„TAINA BISERICII ȘI A EUHARISTIEI ÎN LUMINA TAINEI SFINTEI TREIMI”		50

2.1.1. Natura sacramentală a Tainei lui Hristos: Hristos-Biserică-Euharistie.....	51
2.1.2. Biserica locală - sinaxa euharistică	53
2.1.3. Biserica locală și Biserica universală.....	54
2.2. DOCUMENTUL BARI - „CREDINȚA, TAINILE ȘI UNITATEA BISERICII”	55
2.2.1. Credința și comuniunea în Taine.....	56
2.2.2. Tainele de inițiere creștină: relația lor cu unitatea Bisericii.....	57
2.3. DOCUMENTUL VALAMO: „TAINA PREOȚIEI ÎN STRUCTURA SACRAMENTALĂ A BISERICII, MAI ALES IMPORTANȚA SUCCESIUNII APOSTOLICE PENTRU SFINȚIREA ȘI UNITATEA POPORULUI LUI DUMNEZEU”	59
2.3.1. Hristos și Duhul Sfânt	59
2.3.2. Preoția în planul dumnezeiesc al mânturii	60
2.3.3. Slujirea episcopului, preotului și a diaconului	60
2.3.4. Succesiunea apostolică.....	62
2.4. DOCUMENTUL BALAMAND - „UNIATISMUL, METODĂ DE UNIRE DIN TRECUT ȘI CĂUTAREA ACTUALĂ A DEPLINEI COMUNIUNI”.....	62
2.5. DOCUMENTUL RAVENNA - „CONSECINȚE ECLEZIOLOGICE ȘI CANONICE ALE NATURII SACRAMENTALE A BISERICII. COMUNIUNE ECLEZIALĂ, SINODALITATE ȘI AUTORITATE”	64
2.5.1. Fundamentele conciliarității și autorității.....	65
2.5.2. Tripla actualizare a conciliarității și autorității	66
2.6. DOCUMENTUL CHIETI: „SINODALITATEA ȘI PRIMATUL ÎN TIMPUL PRIMULUI MILENIU – SPRE O ÎNȚELEGERE COMUNĂ ÎN SLUJBA UNITĂȚII BISERICII”	68
2.6.1. Biserica locală (8-10)	70
2.6.2. Comuniunea regională a Bisericilor (11-14).....	70
2.6.3. Biserica la nivel universal (15-21)	71
CAPITOLUL III	
ECLESIOLOGIA DOCUMENTELOR TEOLOGICE BILATERALE	72
3.1. CONCEPTE ECLEZIOLOGICE ÎN CADRUL DIALOGULUI ORTODOXO-ROMANO-CATOLIC.....	72
3.1.1. ECLESIOLOGIA COMUNIUNII / CONCEPTUL DE KOINONIA-COMUNIUNE.....	72
3.1.1.1. Comuniunea/Koinonia trinitară – modelul, originea și scopul comuniunii eclesiale	74
3.1.1.2. Comuniunea omului cu Dumnezeu în Iisus Hristos.....	77
3.1.1.3. Duhul Sfânt – Duhul comuniunii	78

3.1.1.4. Communio Ecclesiarum	79
3.1.2. Eclesiologia euharistică concept teologic reinterpretat în cadrul documentelor teologice	79
3.1.3. Eclesiologia expresiei „Biserici surori”	83
3.2. BISERICA LOCALĂ ȘI BISERICA UNIVERSALĂ. TEOLOGIA „BISERICII LOCALE” DIN PERSPECTIVA DIALOGULUI TEOLOGIC ORTODOX- ROMANO-CATOLIC	86
3.2.1. Noțiunea de „Biserică locală” în eclesiologia ortodoxă.....	86
3.2.2. Noțiunea de Biserică locală în eclesiologia romano-catolică.....	90
3.2.3. Teologia Bisericii locale în lumina dialogului teologic dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică.....	93
3.2.3.1. „Biserica locală” – adunarea euharistică „dintr-un loc”	95
3.2.3.2. Biserica locală –deplină/catholică în sinaxa euharistică	98
3.2.3.3. Rolul central al episcopului în Biserica locală	99
3.2.3.4. Comuniunea Bisericilor locale – criteriu fundamental de eclesialitate.....	101
3.2.3.5. Hirotonia episcopului – semn al comuniunii dintre Bisericile locale	104
3.2.3.6. Sinodalitatea în sânul Bisericii locale	105
3.2.4. Raportul dintre Biserica locală și Biserica universală.....	105
3.3.UNITATEA BISERICII ÎN LUMINA DIALOGULUI TEOLOGIC ORTODOXO-CATOLIC	110
3.3.1. Unitatea Sfintei Treimi – fundament și model al unității Bisericii	113
3.3.2. Temeiul hristologic și pnevmatologic al unității Bisericii	115
3.3.3. Unitatea Bisericii și relevanța Simbolului Niceo-Constantinopolitan	117
3.3.4. Unitatea de credință – premisă fundamentală pentru comuniunea sacramentală.....	121
3.3.5. Unitatea de credință și diversitatea expresiilor teologice.....	125
3.4. SINODALITATEA ȘI AUTORITATEA BISERICII ÎN LUMINA DIALOGULUI ORTODOXO-CATOLIC – O RELAȚIE DE INTERDEPENDENȚĂ RECIPROCĂ	130
3.4.1. Redescoperirea dimensiunii conciliariare a Bisericii în eclesiologia romano-catolică – aspecte, limite și perspective.....	130
3.4.2. Sinodalitatea Bisericii în eclesiologia ortodoxă.....	133
3.4.3. Sinodalitatea și autoritatea Bisericii în cadrul dialogului ortodoxo-catolic	136
3.4.4. Fundamentele sinodalității Bisericii.....	138
3.4.4.1. Sinodalitatea Bisericii - reflectare a misterului treimic	138

3.4.4.2. Sinodalitatea—ca unitate și diversitate a Trupului lui Hristos prin Duhul Sfânt.....	140
3.4.5. Fundamentele și formele de exercitare ale autorității Bisericii.....	141
3.4.5.1. Autoritatea în Biserică – autoritatea lui Hristos	143
3.4.5.2. Autoritatea în Biserică – întemeiată pe autoritatea Sfintei Scripturi.....	144
3.4.5.3. Conștiința generală a Bisericii și autoritatea sa.....	145
3.4.5.4. Autoritatea episcopului	146
3.4.5.5. Autoritatea sinodului ecumenic.....	147
3.4.6. Interdependența dintre autoritate și sinodalitate- condiție sine qua non a catholicității Bisericii	150
3.4.7. Actualizarea sinodalității și autorității Bisericii.....	152
3.4.7.1. Actualizarea sinodalității și autorității Bisericii la nivelul local.....	152
3.4.7.2. Actualizarea autorității și sinodalității Bisericii la nivel regional	153
3.4.7.3. Actualizarea sinodalității și autorității Bisericii la nivel universal	161
3.4.8. Primatul papal în perspectiva dialogului ortodox-catolic - de la Ravenna la Chieti....	163
3.4.9. Teologia primatului în Biserică – o perspectivă ortodoxă	172
3.4.10. Disputa eclesiologică dintre Patriarhia Moscovei și Patriarhia Constantinopolului pe marginea primatului în Biserică la nivel universal.....	174

CAPITOLUL IV

ASPECTELE TEOLOGICE SACRAMENTALE ÎN CADRUL DIALOGULUI DINTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICA ROMANO-CATOLICĂ	181
4.1. CONSIDERAȚII PRIVIND CONSTITUȚIA SACRAMENTALĂ A BISERICII.....	183
4.1.1. Biserica Sacrament în eclesiologia romano-catolică.....	183
4.1.2. Biserica Sacrament în eclesiologia ortodoxă	185
4.1.3. Biserica Sacrament în cadrul dialogului ortodoxo-catolic	186
4.1.4. De la Biserica-Taină/Sacrament al lui Hristos, la Euharistie –Taină a lui Hristos	187
4.1.5. Fundamentul hristologic, pnevmatologic și eclesiologic al Tainelor.....	188
4.2.TAINELE DE INIȚIERE CREȘTINĂ ÎN CONTEXTUL DIALOGULUI ORTODOX-ROMANO-CATOLIC	191
4.2.1. Tainele de inițiere creștină în Biserica Ortodoxă.....	192
4.2.2. Tainele de inițiere creștină în Biserica Romano-Catolică.....	193

4.2.3. Unitatea și inseparabilitatea tainelor de inițiere creștină – coordonată fundamentală a doctrinei sacramentale reflectată în cadrul documentului de la Bari	196
4.2.4. Modelul administrării tainelor în Biserica primară – normă pentru cele două Biserici aflate în dialog.....	200
4.2.5. Modelul Bisericii primare – unicul model de inițiere creștină?	201
4.2.6. Taina Botezului în lumina documentului de la Bari	203
4.2.6.1. Aspecte convergente privind Taina Botezului reflectate în cadrul dialogului	204
4.2.6.2. Aspecte divergente privind Taina Botezului	205
4.2.7. Reflectarea tainei Mirungerii în cadrul documentului de la Bari.....	211
4.2.7.1. Implicațiile teologice ale separării Confirmării de Botez în practica liturgică romano-catolică - punct de vedere ortodox	212
4.2.7.2. Implicațiile teologice ale admitterii celor botezați la Euharistie (prima comuniune) înainte de Confirmare – punct de vedere ortodox	218
4.3. TAINA EUHARISTIEI – TEMA CENTRALĂ ÎN CADRUL DIALOGULUI ORTODOX-CATOLIC ...	221
4.3.1. Recuperarea viziunii biblico-patristice a Euharistiei	223
4.3.2. Biserica și Euharistie – recuperarea relației de reciprocitate dintre Biserică și Euharistie	224
4.3.3. Taina Euharistiei, ca manifestare deplină în Biserică a comuniunii trinitare.....	227
4.3.4. Dimensiunea eshatologică a Euharistiei.....	229
4.3.5. Dimensiunea kerigmatică a Euharistiei.....	230
4.3.6. Aspectul anamnetic și cel de jertfă al Euharistiei	231
4.3.7. Euharistia, ca Taină a unității Bisericii	232
4.4.TAINA PREOȚIEI ÎN LUMINA DIALOGULUI ORTODOXO-CATOLIC – O RELECTURĂ A DOCUMENTULUI DE LA VALAMO.....	234
4.4.1. Premisele teologice ale Tainei Preoției	235
4.4.1.1. Dimensiunea hristologică și pnevmatologică a slujirii Bisericii.....	235
4.4.1.2. Dimensiunea sacramentală a slujirii Bisericii	238
4.4.1.3. Dimensiunea eshatologică a slujirii Bisericii.....	238
4.4.2. „Preoția în planul divin al iconomiei mântuirii”	239
4.4.2.1. Preoția lui Hristos – izvorul și fundamentul preoției Bisericii.....	239
4.4.2.2. Preoția împărătească.....	241

4.4.3. Slujirea sacerdotală a Bisericii: episcop, preot și diacon	242
4.4.4. Slujirea femeii în viața Bisericii.....	244
Concluzii	245
CAPITOLUL V	
PERSPECTIVE TEOLOGICE ÎNNOITOARE ÎN CADRUL DIALOGULUI ORTODOX-ROMANO-CATOLIC	246
5.1. DEBARASAREA DE TEOLOGIA SCOLASTICĂ ȘI VALORIFICAREA „DIALOGULUI IUBIRII”	246
5.2. TEOLOGIA DOXOLOGICĂ - INSEPARABILITATEA DINTRE <i>LEX ORANDI</i> ȘI <i>LEX CREDENDI</i> ...	249
5.3. INSEPARABILITATEA DINTRE HRISTOS ȘI DUHUL SFÂNT	251
5.4. INTERDEPENDENȚA DINTRE SINODALITATE ȘI PRIMAT ÎN VIAȚA BISERICII	256
CAPITOLUL VI	262
RECEPTAREA DOCUMENTELOR TEOLOGICE BILATERALE	262
6.1. RECEPTAREA OFICIALĂ A DOCUMENTELOR TEOLOGICE ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ	264
6.2. RECEPTAREA OFICIALĂ A DOCUMENTELOR TEOLOGICE ÎN BISERICA ROMANO-CATOLICĂ	268
CONCLUZII FINALE	274
BIBLIOGRAFIE	282

REZUMAT

Lucrarea de față își propune să analizeze, din perspectiva teologiei ortodoxe, modul în care doctrina eclesiologică și implicațiile ei sacramentale sunt reflectate în cadrul dialogului teologic oficial dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică. Abordarea noastră se dorește a fi o sinteză în domeniul teologiei dogmatice a celor mai importante aspecte eclesiologice și sacramentale reflectate în cadrul dialogului teologic bilateral, dar și o minimă contribuție la o mai bună cunoaștere a dialogului teologic ortodox-romano-catolic în spațiul teologiei ortodoxe române. Acest demers științific s-a fundamentat, în primul rând, pe documentele și declarațiile comune adoptate în cadrul sesiunilor plenare ale Comisiei mixte internaționale pentru dialogul teologic între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică, dar

a avut în vedere și maniera în care respectivele documente au fost receptate de către cele două Biserici angrenate în dialog. În perioada 1980-2017 au fost adoptate și date publicității șase documente de convergență teologică: *Taina Bisericii și a Euharistiei în lumina Tainei Sfintei Treimi* (München, 1982); *Credință, Taine și unitatea Bisericii* (Bari, 1987); *Taina Preoției în structura sacramentală a Bisericii, cu referire deosebită la importanța succesiunii apostolice pentru sfințirea și unitatea poporului lui Dumnezeu* (Valamo, 1988); *Uniatismul ca metodă de unire în trecut și căutarea actuală a deplinei comuniuni* (Balamand, 1993); *Consecințe ecleziologice și canonice decurgând din natura sacramentală a Bisericii: comuniune eclezială, sinodalitate/conciliaritate și autoritate* (Ravenna, 2007); *Sinodalitate și primat în primul mileniu. Spre o înțelegere comună în slujba unității Bisericii* (Chieti, 2016). De asemenea, lucrarea nu va face abstracție de literatura secundară generată, destul de generoasă, accesibilă în revistele de specialitate din țară și străinătate. Un aspect pozitiv al acestei lucrări este dat de recursul la bogata literatură teologică apuseană, în mare parte greu accesibilă spațiului teologic autohton.

Prin tratarea prezentei teze de doctorat intitulată *Taina Bisericii și implicațiile sacramentale în cadrul dialogului teologic dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică*, am încercat să evaluăm, din perspectiva teologiei ortodoxe, într-un spirit constructiv, dar totuși critic, eclesiologia și doctrina sacramentală în lumina documentelor teologice comune adoptate în cadrul dialogului ortodox-romano-catolic (1980-2016). Un asemenea demers nu a fost deloc facil de realizat, dacă ținem cont de faptul că, așa cum rezultă dintr-o simplă trecere în revistă a materialului utilizat, bibliografia consacrată temei ne-a fost accesibilă într-o pondere semnificativă, în limbile străine. Prezenta lucrare, prin multitudinea, bogăția și complexitatea temelor abordate, impune cu necesitate, evidențierea succintă a celor mai importante concluzii.

Metodologia utilizată în elaborarea prezentei teze de doctorat este una complexă și diversă. Pentru o evaluare cât mai corectă a eclesiologiei documentelor teologice comune, am folosit în demersul nostru de mai multe metode de cercetare: analiza textuală, metoda sintetică, metoda istorică, metoda comparativă, metoda ecumenică. Pe de altă parte, am recurs și la metoda istorică în primul capitol al lucrării noastre în care am evidențiat cele mai marcante momente cu deschidere ecumenică dintre reprezentanții Bisericii Ortodoxe și Romano-Catolice. Nu a fost omisă nici metoda analitică, urmărind modul în care o anumită coordonată teologică a fost receptată atât în cadrul documentelor teologice comune, cât și în literatura teologică de

specialitate. Fiind vorba despre dialogul dintre teologia ortodoxă și teologia romano-catolică o altă metodă utilizată a fost cea comparativă, dar depășind abordarea confesionalismului în care accentul cădea doar pe sublinierea divergențelor, accentuând, conform metodologiei pozitive a dialogului teologic bilateral din prima sa etapă (1980-1988), și elementele comune, cele care unesc cele două Biserici.

În ceea ce privește *stadiul cercetării în literatura de specialitate*, în măsura posibilităților noastre de documentare, trebuie să menționăm faptul că în Occident au apărut anumite studii și articole pe această temă, în reviste sau în volumele unor simpozioane, dar ele sunt prin însăși natura lor sumare și rezumative și oglindesc doar un aspect eclesiologic reflectat în cadrul dialogului teologic sau vizează maniera în care o anumită coordonată eclesiologică sau sacramentală este receptată în cadrul unui anumit document de convergență teologică. Nu avem cunoștință de lucrări de specialitate care să prezinte în ansamblu doctrina eclesiologico-sacramentală în lumina celor șase documente teologice. Cu toate acestea, în Occident au apărut anumite lucrări de specialitate care au ca subiect dialogul teologic ortodoxo-catolic dar tratat din alte perspective. Amintim, în primul rând, pe teologul romano-catolic, Patrice Mahieu, cu o extinsă teză de doctorat: *L'identité ecclésiale au défi des dialogues théologiques bilatéraux. Étude comparative de l'histoire et de la méthodologie du dialogue entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe (1976-2000) et du dialogue entre la Communion anglicane et l'Église catholique (1967-1991)*, Paris, 2012, în 4 volume. Lucrarea reprezintă un studiu istoric și analitic al celor două dialoguri bilaterale precum și o comparație între cele două metodologii. Teza impresionează prin documentele inedite (documente ale Comisiei mixte internaționale, procese verbale, documente de lucru, note din timpul sesiunilor plenare, scrisori), culese din fondul de arhive al teologului romano-catolic Emmanuel Lanne, membru catolic în Comisia mixtă internațională. Lucrarea, extrem de bine documentată, nu a fost tratată din perspectiva teologiei dogmatice, ea fiind mai mult o analiză cronologică a dialogului teologic pentru perioada 1980-2000, cu tot ce presupune el: sesiunile plenare, redactarea documentelor prin evidențierea parcursului metodologic, de la întrunirile subcomisiilor mixte, la comitetul de coordonare și apoi la demersul Comisiei mixte internaționale. Pr. Adriano Garuti, în lucrarea *Primacy of the Bishop of Rome and the Ecumenical Dialogue*, San Francisco, 2004, atinge rezumativ și eclesiologia primelor patru documente teologice, însă doar din perspectiva relației cu tema centrală a lucrării, primatul episcopului Romei, insistând asupra documentului München (1982) și Valamo

(1988). De asemenea, A. Garuti a insistat asupra temei primatului în Biserică și asupra primatului papal, dar doar din perspectiva primelor patru documente teologice, care nu au atins decât tangențial tema primatului în Biserică (ultimele paragrafe din documentul Valamo 52-56). Documentele de la Ravenna (2007) și cel de la Chieti (2016) sunt axate în mod special asupra problematicei primatului în Biserică. În cadrul teologiei române menționăm teza de doctorat în Drept canonic a pr. Irimie Marga, intitulată: *În dragoste și adevăr. Dialogul teologic oficial ortodoxo-catolic, de la Rodos la Balamand*. Această lucrare prezintă în amănunțime modul de desfășurare al primelor șapte sesiuni plenare, realizând comentarii asupra lor din perspectiva dreptului bisericesc. Teza pr. Marga conține și traducerea integrală a primelor patru documente teologice bilaterale. Însă, lucrarea canonistului român nu analizează aspectele dogmatice ale documentelor de convergență teologică: eclesiologia comuniunii, Biserica locală și raportul cu Biserica universală, unitatea Bisericii, taina Euharistiei, taina Preoției.

Informații secundare găsim în toate comentariile teologice care au apărut pe marginea documentelor comune redactate de membrii Comisiei mixte internaționale sau de teologi preocupați de dialogul teologic. Eclesiologia și doctrina sacramentală aferentă documentelor teologice este atinsă tangențial în studiile și articolele următorilor teologi: Yaroslav Z. Skira, Dimitar Arnaudov, Frans Bouwen, Joseph Famerée, André de Halleux, Emmanuel Lanne, Ioannis Zizioulas, Hillarion Alfeyev, Michel Stavrou, Hervé Legrand, Jean Marie Roger Tillard, Kallistos Ware, iar dintre teologii români amintim pe Irimie Marga, Antonie Plămădeală, Ioan I. Ică jr, Sorin Șelaru, etc.

Lucrarea de față este structurată, așa cum am menționat deja, în patru părți majore, cu mai multe capitole și subcapitole. În prima parte a lucrării noastre (primele două capitole), am avut în vedere schițarea unei imagini de ansamblu asupra relațiilor dintre cele două Biserici începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea și până la inițierea dialogului teologic oficial dintre cele două Biserici. Un asemenea demers științific este extrem de util în vederea înțelegerii factorilor care au stat la baza încercărilor de apropiere dintre cele două Biserici și, ulterior, la inițierea dialogului teologic oficial începând cu anul 1980. O adevărat schimbare de paradigmă în cadrul raporturilor dintre cele două Biserici poate fi observată începând cu pontificatul papei Ioan al XX-lea (1958-1963) și a patriarhului ecumenic Athenagora I (1948-1972). Cercetătorii sunt consecvenți în a afirma rolurile de pionierat al celor doi protagoniști, dar și a urmașilor lor în cele două scaune, în configurarea unui climat ecumenic propice declanșării dialogului teologic

oficial. Prezentarea diferitelor momente și contacte ecumenice premergătoare începerii dialogului teologic dintre cele două Biserici începând cu accentuarea deschiderii ecumenice a Bisericii Romano-Catolice de la jumătatea secolului XX și continuând cu evidențierea contribuției Bisericii Ortodoxe la inițierea dialogului cu Biserica Romano-Catolică constituie tematica fundamentală a acestei prime părți. De asemenea, am trasat, în linii generale structura și conținutul teologic al fiecărui document adoptat pentru o mai bună evidențiere a coordonatelor teologice fundamentale

Capitolul al III-lea al acestei lucrări prezintă *Eclesiologia documentelor teologice bilaterale*. În prima parte au fost abordate succint câteva concepte eclesiologice întâlnite în cadrul documentelor teologice: eclesiologia comuniunii, eclesiologie euharistică, eclesiologia Bisericilor surori. Coexistența acestor curente și concepte eclesiologice în cadrul documentelor comune și receptarea lor variată în rândul specialiștilor, ne-au impulsionat să ne îndreptăm atenția noastră asupra lor. În primul rând, eclesiologia acestor documente teologice este o eclesiologie a comuniunii. *Eclesiologia comuniunii* a fost revalorificată, atât în teologia ortodoxă, cât și în cea romano-catolică în a doua jumătate a secolului al XX-lea, marcând astfel o înnoire a vieții Bisericii și a discursului teologic. Participanții la dialogul teologic au analizat eclesiologia în lumina tainei trinitare, în raport cu Arhetipul ei, cu Sfânta Treime. Biserica nu poate fi înțeleasă autentic decât atunci când este legată de această perspectivă trinitară. Încă de la prima sesiune plenară de la Patmos-Rhodos din 1980, Comisia mixtă de dialog teologic a trasat coordonatele fundamentale ale acestui mod iconic de gândire. Anumite documente teologice (în mod special Documentul München și Ravenna) resimt însă și o influență a eclesiologiei euharistice. Referitor la conceptul de „eclesiologie euharistică” aplicat documentelor teologice comune, concept care comportă și anumite limite și interpretări unilaterale, totuși, trebuie să subliniem cu tărie, faptul că, acest concept teologic a marcat un progres calitativ semnificativ față de conceptul standard dezvoltat de teologul rus Nikolai Afanasiev, beneficiind de corecturile unor renumiți eclesiologi ortodocși și romano-catolici (Ioannis Zizioulas, Dumitru Stăniloae, Jean Marie Roger Tillard, Emanuel Lanne, etc).

Un alt concept eclesiologic întâlnit în cadrul documentului de la München și de la Balamand are în vedere expresia „Biserici surori”. Această expresie eclesiologică de „Biserici surori”, cu fundamentele sale biblico-patristice, a fost considerată, cel puțin pentru perioada anterioară inițierii dialogului teologic, drept un concept teologic cu profunde implicații

ecumenice. Cu timpul însă, diferitele paliere de utilizare a acestui concept, variatele maniere de receptare în Biserica Ortodoxă și în cea Romano-Catolică, implicarea Magisteriului catolic pentru a indica, din perspectiva teologiei apusene, folosirea adecvată a expresiei, consecințele eclesiologice și sacramentale inerente utilizării ei în discursul teologic, toate au contribuit la crearea unei stări de neîncredere și de ambiguitate vis-a-vis de acest concept, fiind considerat astăzi, de către unii specialiști, drept un concept depășit în contextul actual al dialogului ecumenic.

De la cadrul general al analizei conceptelor eclesiologice, demersul nostru s-a focalizat asupra unor aspecte eclesiologice esențiale reflectate în cadrul dialogului teologic. O preocupare fundamentală a Comisiei mixte internaționale de dialog teologic a vizat revalorificarea sau reactualizarea teologiei Bisericii locale. Este vizibilă, în acest sens, abordarea echilibrată și a conceptului de Biserică locală și articularea coerentă a raportului dintre local și universal prin recursul la modelul trinitar și la cel hristologic, toate acestea fiind o mostră elocventă a influenței teologilor ortodocși în elaborarea documentelor teologice.

Taina Bisericii fiind tratată în lumina tainei Sfintei Treimi, și unitatea Bisericii va fi concepută tot după modelul trinitar. Din această perspectivă, unitatea Sfintei Treimi reprezintă fundamentul și modelul unității Bisericii. În lumina acestui mod iconic, participanții la dialogul teologic au schițat un principiu hermeneutic: elementele sau structurile vizibile ale Bisericii trebuie să reflecte realitatea tainică a vieții dumnezeiești. De la fundamentul trinitar al unității Bisericii, Comisia mixtă internațională a atins și temeiul hristologic și pnevmatologic al unității Bisericii (documentul München și Valamo. Este îmbucurătoare această manieră inedită de abordare a relației Hristos-Duhul Sfânt, prin recursul la termeni ca: interdependență sau convergență, împotriva unor interpretări subiective și reduționiste vizibile încă în domeniul eclesiologiei apusene.

Un alt aspect extrem de important legat de tematica unității Bisericii este reprezentat de indicarea Simbolului de credință Niceo-Constantinopolitan drept criteriu sau normă de referință pentru comuniunea între Biserici. Unitatea de credință reprezintă premisa fundamentală pentru restaurarea comuniunii sacramentale dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică. Această unitate de credință poate fi exprimată prin recursul la o diversitate de expresii teologice. Care sunt limitele diversității expresiilor liturgice? Pentru a discerne între dezvoltările legitime de celelalte, participanții la dialog au elaborat și un *criteriu de discernământ*, propunându-se ca

diferitele moduri de exprimare ale credinței celei una să fie verificate prin raportarea lor la Tradiția autentică a Bisericii și aceste dezvoltări sau exprimări să vizeze „importanța doxologică și soteriologică a credinței”. Unitatea Bisericii presupune o unitate în credință, iar această credință comună trebuie să fie actualizată și exprimată în cultul liturgic al Bisericii. Teologii ortodocși au fost foarte sensibili vis-a-vis de acest aspect, pentru ei raportul dintre învățătura de credință și tainele Bisericii fiind schițat în termeni de complementaritate sau de confirmare reciprocă. Este și motivul pentru care documentul de la Bari (1987) – cel puțin a doua sa secțiune axată asupra „tainelor de inițiere creștină și raportul lor cu unitatea Bisericii” nu a fost considerat un document de acord ci unul de dialog (propunerea mitropolitului Antonie Plămădeală) care a reținut nu doar aspectele convergente ci și pe cele divergente.

O pondere semnificativă a fost acordată problematicii sinodalității și autorității Bisericii. Tema conciliarității a început să fie intens dezbătută în teologia apuseană datorită repunerii în valoare la Conciliul Vatican II a conceptului de colegialitate episcopală, ca un „corectiv” pentru afirmațiile unilaterale ale Conciliului Vatican I. În Biserica Ortodoxă, sinodalitatea Bisericii constituie trăsătura sa fundamentală, fiind și ea abordată tot în lumina tainei Sfintei Treimi, în relație cu prototipul ei care este Sfânta Treime. În ultimele decenii, tematica sinodalității a început să fie tot mai mult analizată și în conexiune cu noțiunea de autoritate sau primatul în Biserică. În cadrul dialogului ortodox-romano-catolic acest raport a fost schițat în termeni de reciprocitate sau interdependență, norma de raportare fiind celebrul canon 34 Apostolic. Participanții la dialogul teologic au indicat, în cadrul documentului de la Ravenna, fundamentele și formele de exercitare ale autorității Bisericii, iar autoritatea Bisericii nu trebuie să fie concepută în termeni juridico-legaliști, ci în termeni pastorali sau harismatici, autoritatea fiind în strânsă legătură cu ideea de slujire, de iubire și de jertfă. Sunt abordate diferitele forme ale autorității în Biserică: autoritatea lui Hristos, autoritatea Sf. Scripturi, conștiința generală a Bisericii, autoritatea episcopului, autoritatea sinodului ecumenic. Pentru Comisia mixtă internațională, sinodalitatea Bisericii implică primatul sau autoritatea la toate cele trei niveluri de comuniune eclesială: local, regional și universal. Această viziune teologică complexă care ține menține în echilibru și într-o interdependență sinodalitatea și primatul în Biserică, este cu atât mai importantă cu cât persistă încă în gândirea unor teologi ortodocși și romano-catolici, tendința de a le disocia, pentru unii ca aceștia, cele două noțiuni excluzându-se reciproc. Principiul hermeneutic formulat de Comisia mixtă internațională: „primatul trebuie să fie întotdeauna privit

în contextul sinodalității, iar sinodalitatea în contextul primatului” a ajuns să fie receptat pozitiv de tot mai mulți teologi. La nivelul local de comuniune eclezială, autoritatea și sinodalitatea sunt analizate în contextul sinaxei liturgice. Comisia mixtă internațională a valorificat în acest punct mai multe aspecte teologice esențiale din opera Sfântului Ignatie Teoforul, începând cu statutul central al acestuia în sânul Bisericii locale în calitatea sa de mare preot sau sacerdot, continuând cu imaginea ignatiană a episcopului înconjurat de colegiul presbiterilor și diaconilor și finalizând cu reiterarea sinodalității întregului corp eclesial în ascultare față de episcop ca protos al Bisericii locale. Autoritatea episcopului este plasată astfel într-un cadru comunional.

Raportul de interdependență dintre primat și sinodalitate este plasat și în dimensiunea regională de comuniune eclesială. Și aici, sinodalitatea, nu poate fi gândită fără existența unui primat. La acest nivel de comuniune, documentul de la Ravenna a indicat un paralelism între Patriarhiile și Bisericile autocefale din Răsărit și apariția Conferințelor episcopale în Apus. Teologii ortodocși, dar și unii catolici au criticat acest raport de simetrie stabilit între cele două sisteme de comuniune eclesială, concluzionând că autoritatea și statutul eclesiologic al conferințelor episcopale din Apus nu poate fi plasat pe același nivel cu cel exercitat de Patriarhiile din Răsărit. Dimensiunea regională sau patriarhală de comuniune eclesială a fost prea puțin valorificată în cadrul Bisericii Romano-Catolice, iar gestul papei Benedict al XVI-lea din 2006 de a renunța la titulatura sa de patriarh al Occidentului, nu a făcut altceva decât să complice situația, întreitul nivel de comuniune eclesială: local, regional și universal, indicat în cadrul documentului de la Ravenna și Chieti, pierzându-și tot mai mult din aplicabilitate, rămânând un aspect eclesiologic important doar la nivelul discursului teologic.

Și la nivelul universal de comuniune eclesială, cele două părți implicate în dialog au subscris tezei privind raportul de interdependență dintre autoritate și sinodalitate, dar au fost menționate și interpretările diferite referitoare la fundamentele biblico-patristice ale primatului la nivel universal, precum și maniera de exercitare a acestuia. Chestiunea primatului papal este, cu siguranță, punctul teologic cel mai sensibil din cadrul dezbaterilor actuale ortodoxo-catolice. În Biserica Romano-Catolică s-au depus mari eforturi de a concepe sau încadra primatul într-o eclesiologie a comuniunii: enciclica Papei Ioan Paul al II-lea își propune identificarea unor forme noi de exercitare a primatului, propunându-se chiar inițierea unui dialog în acest sens. Ultimele două documente teologice comune (Ravenna, 2007; Chieti, 2016) pot fi considerate drept încercări de răspunsuri la propunerea papală.

În capitolul al IV-lea, într-o analiză mai extinsă, sunt prezentate aspectele sacramentale reflectate în cadrul dialogului teologic bilateral. Abordarea doctrinei sacramentale încă de la debutul dialogului teologic trebuie văzută în conexiune cu metodologia pozitivă a dialogului care trebuia să înceapă de la elementele comune și doar ulterior să se abordeze punctele de divergență teologică. Atât în spațiul ortodox, cât și în cel apusean, doctrina sacramentală a cunoscut în secolul XX o înnoire evidentă a discursului teologic. În centrul acestei înnoiri se găsește taina Euharistiei care a constituit o temă predilectă în cadrul dialogului teologic, participanții la dialogul teologic contribuind la recuperarea viziunii patristice asupra Euharistiei ca taină prin excelență a Bisericii și centrul ei liturgic. De asemenea, demersul Comisiei mixte internaționale a vizat și recuperarea relației de reciprocitate dintre Euharistie și Biserică, această revalorificare contribuind în Biserica Romano-Catolică la redescoperirea deplinătății Bisericilor locale.

Dacă Taina Euharistiei a constituit punctul de plecare în analiza doctrinei sacramentale, în mod firesc participanții la dialog au analizat, conform listei de teme definitive în 1980, problematica tainelor de inițiere creștină, în mod special raportul lor cu unitatea Bisericii. Ambele părți mărturisesc, cel puțin la nivelul teoretic, unitatea și integritatea tainelor de inițiere creștină, diferențele fiind vizibile în domeniul practicii liturgice, acolo unde, în cazul botezului copiilor, Biserica Romano-Catolică a divizat inițierea creștină în două sau trei momente sau etape liturgice. Teologii ortodocși, în fidelitate față de modelul de practică al Bisericii primare, au indicat implicațiile negative ale separării tainelor de inițiere creștină, practica liturgică apuseană fiind caracterizată de tensiune între teorie și practică, între aspectul doctrinar și cel liturgic. Separarea Confirmării de Botez a dus la conturarea unei diversități de opinii teologice referitoare la cea de-a doua taină a inițierii creștine, astfel încât, pe bună dreptate, Confirmarea a ajuns să fie considerată „sacramentul în căutarea unei teologii”. Inversarea ordinii tradiționale a inițierii creștine prin conferirea Euharistiei înaintea Confirmării reprezintă un alt aspect controversat din practica liturgică catolică. Prin această modificare, Confirmarea devine punctul culminant al inițierii creștine, în totală contradicție cu Tradiția autentică a Bisericii. Un aspect îmbucurător, cu implicații ecumenice, este reprezentat de multiplele demersuri ale unor clerici și teologi apuseni îndreptate înspre reconfigurarea practicii liturgice a inițierii creștine în conformitate cu modelul Bisericii primare.

Dacă Taina Preoției constituie un punct delicat în cadrul dialogurilor ecumenice, în cadrul dialogului teologic ortodox-catolic adoptarea documentului de la Valamo (1988) focalizat

asupra tainei Preoției nu a întâmpinat mari dificultăți. Comisia mixtă de dialog teologic și-a propus să elaboreze doar câteva coordonate esențiale comune ale tainei Preoției și nu o reflecție exhaustivă. În abordarea tainei Preoției participanții la dialogul teologic au subliniat și aici legătura strânsă dintre Fiul și Duhul Sfânt, slujirea Bisericii având un profund fundament hristologic și pnevmatologic. Merită semnalată acest echilibru admirabil între cele două dimensiuni ale slujirii Bisericii. Un accent esențial a fost pus pe sublinierea dimensiunii sacramentale a slujirii Bisericii. În strânsă legătură cu dimensiunea sacramentală, Comisia mixtă internațională a plasat și dimensiunea ei eshatologică. Pentru a argumenta faptul că slujirea lui Hristos este izvorul și modelul slujirii Bisericii, iar cea din urmă nu înlocuiește slujirea lui Hristos, Comisia mixtă a recurs la o bogată fundamentare biblică, în mod special la epistola către Evrei, referințe care au în centrul lor jertfa lui Hristos. Toate slujirile Bisericii sunt plasate în contextul sinaxei euharistice. Slujirea episcopului este analizată într-un mod privilegiat, sarcina sa fundamentală fiind aceea de a prezida celebrarea euharistică. Documentul de la Valamo nu a acordat însă o importanță sporită realității actuale a parohiei și nici treptei diaconatului.

În partea de final a lucrării, în capitolul al v-lea am prezentat câteva coordonate teologice fundamentale reflectate în cadrul documentelor teologice comune adoptate de Comisia mixtă internațională pentru dialog dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică care au reușit să marcheze o înnoire evidentă, atât a discursului teologic, cât și a metodei de abordare a temelor. Această înnoire este vizibilă prin efortul participanților de a se debarasa de teologia scolastică, de a valorifica creator roadele „dialogului iubirii”, de a reșeza teologia pe coordonatele ei biblico-patristice, de a revaloriza teologia Bisericii locale și a articula coerent raportul ei cu Biserica universală, de a milita pentru o relaționare mai strânsă între teologie și viață, între dogmă și spiritualitate și de a depăși anumite clișee sau șabloane interpretative înrădăcinate încă în gândirea unor teologi ortodocși și catolici. O altă coordonată înnoitoare, cu profunde implicații în viața Bisericii, are în vedere relația Fiul-Duhul Sfânt. Acest demers al Comisiei mixte trebuie înțeles ca o încercare meritorie de a pune în evidență importanța exprimării autentice a relației dintre Hristos și Duhul Sfânt, această relație fiind văzută în termenii unei interdependențe sau convergențe între hristologie și pnevmatologie, împotriva unor înțelegeri și interpretări reduționiste întâlnite încă în domeniul eclesiologic în cadrul teologiei contemporane. Prin aprofundarea acestui raport, Comisia mixtă internațională a imprimat o direcție înnoitoare eclesiologiei documentelor teologice adoptate. Nu putem trece cu vederea

importanța documentului de la Ravenna și Chieti în ceea ce privește exprimarea în comun, de către teologii celor două Biserici, și la un nivel atât de oficial, importanța articulării coerente a interdependenței dintre autoritatea și sinodalitatea Bisericii la cele niveluri ale comuniunii eclesiale: local, regional și universal. Tot în direcția înnoitoare a teologiei trebuie evidențiat și demersul Comisiei mixte internaționale de a nu concepe Biserica în afara vieții Sfintei Treimi. În acest sens, este fundamental, atât pentru teologia ortodoxă, cât și pentru cea catolică, faptul că, în ceea ce privește înrădăcinarea teologică a eclesiologiei comuniunii, s-a luat ca punct de plecare realitatea divină a comuniunii celor Trei Persoane divine în unitatea de ființă a lui Dumnezeu, astfel încât, comuniunea dintre persoanele umane să reprezinte o reflectare sau o oglindire a vieții trinitare.

În ultimul capitol al lucrării: *Receptarea documentelor teologice bilaterale* am subliniat maniera în care documentele teologice bilaterale au fost receptate la nivelul oficial al instituțiilor bisericești din Biserica Ortodoxă Română și din Biserica Romano-Catolică. Am expus, în prealabil, câteva aspecte referitoare la procesul de receptare al acestor documente: ce presupune adoptarea de către Comisia mixtă internațională a unui document teologic? Care sunt implicațiile acestui demers? S-a accentuat ideea că simpla adoptare a documentelor de convergență teologică la nivelul Comisiei mixte internaționale reprezintă un prim pas în procesul de *receptio*. Al doilea pas îl constituie analiza documentelor teologice de către Sinoadele Bisericilor Ortodoxe locale implicate în dialog și, ulterior, acceptarea lor, fie în integralitate, fie o acceptare parțială sau chiar respingerea lor. Biserica Ortodoxă Română a fost o Biserică deschisă dialogului teologic și profund angajată în procesul de receptare al documentelor. Este necesară însă implicarea cât mai profundă a teologilor din facultățile de teologie ortodoxă pentru ca roadele acestui dialog să fie valorificate la adevărata lor valoare și pentru a avea o evaluare teologică cât mai pertinentă a impactului acestui dialog bilateral în viața și teologia Bisericii.

În Biserica Romano-Catolică pozițiile oficiale sunt pozitive, luările de poziție ale diferiților papi, de la Papa Ioan Paul II și până la Francisc I fiind elocvente în acest sens. Mai mult, anumite aspecte teologice reflectate în cuprinsul primelor trei documente teologice bilaterale au fost receptate la nivelul noului Catehism al Bisericii Romano-Catolice, așa cum au subliniat unii teologi (Antonie Plămădeală, Paul McPartlan). Pe de altă parte, există un recurs dinamic al teologilor romano-catolici la conținutul teologic al acestor documente. Această receptare favorabilă a roadelor dialogului teologic este oarecum umbrată de numeroasele

demersuri oficiale întâlnite în Biserica Romano-Catolică care reafirmă sau reactualizează, din timp în timp, orientarea clasică, centralistă și universalistă a eclesiologiei romano-catolice.

În concluzie, cercetarea de față o considerăm a fi una de profundă actualitate, cu implicații majore în viața și teologia Bisericii. Teologia documentor bilaterale adoptate în cadrul dialogului ortodoxo-catolic cuprinde puncte esențiale care se cer a fi aprofundate, evaluate și valorificate creator de către teologii celor două Biserici, într-o manieră echilibrată și sistematică, nutrindu-se speranța că dialogul teologic ortodoxo-catolic va continua să recepteze dinamic eclesiologia Bisericii primului mileniu și, pe baza acestui fundament comun, punctele divergente dintre cele două Biserici pot fi aprofundate într-o lumină nouă conform, „principiului redescoperit al Bisericii primare: unitate în diversitate”, fără a minimaliza sau relativiza diferențele doctrinare existente.

BIBLIOGRAFIE

I. TEXTE BIBLICE ȘI PATRISTICE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediția Jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepiscopul Clujului, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
3. *La Bible*, traduction française sur les textes originaux par Émile Osty avec la collaboration de Joseph Trinquet, introduction et notes d'Émile Osty et de Joseph Trinquet, Éditions du Seuil, Paris, 1973.
4. „**Epistola zisă a lui Barnaba**”, în *Scrierile Părinților Apostolici*, colecția PSB, vol. 1, trad. de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
5. „**Învățătura celor doisprezece Apostoli**”, în *Scrierile Părinților Apostolici*, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 1, traducere de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

6. **Ambrozie al Milanului**, „De Mysteriis (Despre Sfintele Taine)”, în *Scrieri*, partea a II-a, col. PSB, vol. 53, trad. Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
7. **Ambrozie al Milanului**, „De Sacramentis (Despre Sfintele Taine)”, în *Bucuria sfințitoare a Liturghiei. Studii de Teologie Liturgică*, vol III, trad. Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Editura Andreiană, Sibiu, 2014.
8. **Chiril al Ierusalimului**, *Cateheze*, traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
9. **Ignatie al Antiohiei**, „Către Smirneni”, în *Scrierile Părinților Apostolici*, col. PSB, vol. 1, trad. Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
10. **Ignatie Teoforul**, „Către Efeseni”, în *Scrierile Părinților Apostolici* col. PSB, vol 1, trad. de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune ale Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
11. **Ioan Damaschin**, *Dogmatica*, traducere de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
12. **Ioan Gură de Aur**, *Cateheze baptismale*, traducere de Pr. Marcel Hancheș, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 2003.
13. **Ipolit din Roma**, „Tradiția Apostolică”, în *Canonul Apostolic al primelor secole*, trad. de Ioan I. Ică jr, Editura Deisis/Stavropoleos, București, 2008.
14. **Irineu al Lyonului**, „Tradiția Apostolică și dovedirea ei împotriva falsificării gnostice”, în *Canonul Apostolic al primelor secole*, trad. Diac. Ioan Ică jr, Editura Deisis/Stavropoleos, Sibiu, 2008.
15. **Nicolae Cabasila**, *Despre viața în Hristos*, trad. de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2009.

16. **Vasile cel Mare**, „Despre Duhul Sfânt”, în *Scrieri*, partea a III-a, colecția PSB vol. 12, traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

II. A. DOCUMENTE ȘI DECLARAȚII COMUNE ALE COMISIEI MIXTE INTERNAȚIONALE DE DIALOG TEOLOGIC DINTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICA ROMANO-CATOLICĂ

- 1. Documentul de la München** „Taina Bisericii și a Euharistiei în lumina Tainei Sfintei Treimi”: *Contacts*, LXIV (2012), nr. 240, pp. 455-467; *Irénikon*, LV (1982), nr. 3, pp. 350-362; *Proche-Orient Chrétien*, XXXII (1982), fasc. 3-4, pp. 302-311; *Nicolaus*, XI (1983), fasc. 2, pp. 408-417; În limba română este accesibil în traducerea mitropolitului Antonie Plămădeală, în *Mitropolia Ardealului*, XXVII (1982), nr.10-12 pp. 695-702 și la Irimie Marga, *In dragoste și adevăr. Dialogul teologic oficial ortodoxo-catolic, de la Rodos la Balamand*, Editura Paralela 45, Pitești-Brasov-Cluj Napoca, 2000, pp. 55-63.
- 2. Documentul de la Bari:** „Credință, Taine și unitatea Bisericii”, în *Proche-Orient Chrétien*, XXXVII (1987), nr. 1-2, pp. 90-101; *Irénikon*, LX (1987), nr. 3, pp. 336-349;
Documentul de la Valamo: „Taina Preoției în structura sacramentală a Bisericii, mai ales importanța succesiunii apostolice pentru sfințirea și unitatea poporului lui Dumnezeu”, în : *Irénikon*, LXI (1988), nr. 3, pp. 347-359; *Proche-Orient Chrétien*, XXXVIII (1988), nr. 3-4, pp. 297-307.
- 3. Documentul de la Balamand:** „Uniatismul, metoda de unire din trecut și căutarea actuală a deplinei comuniuni”: în *Irénikon*, LXVI (1993), nr. 3, pp. 347-356 ; *Proche-Orient Chrétien*, XLIII (1993), nr. 1-2, pp. 82-90;
- 4. Documentul de la Ravenna:** „Consecințele ecleziologice și canonice ale naturii sacramentale a Bisericii. Comuniune eclezială, sinodalitate și autoritate”: în *Irénikon*, LXXX (2007), nr. 4, pp. 579-597 ; *Istina*, LIII (2008), nr. 3, pp. 283-296 ; *Proche Orient Chrétien* LVIII (2008), nr. 1-2, pp. 79-94.
- 5. Documentul de la Chieti:** versiune disponibilă pe site-ul oficial al Vaticanului: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/ch_orthodox_docs/rc_pc_chrstuni_doc_20160921_sinodality-primacy_en.html (15.XI. 2016).

II. B. HOTĂRĂRI ALE SFÂNTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE PRIVIND DIALOGUL TEOLOGIC ORTODOX-ROMANO-CATOLIC

1. **Lucrările Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Sumarul ședinței de lucru din 6-8 iunie 1993.** Sesiunea a VII-lea de la *Balamand*, 17-24 iunie 1993, teme nr. 2851/1993, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CXI (1993), nr. 7-9, pp. 218-219.
2. **Lucrările Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Extras din Ședința de lucru din 7 iulie 1988.** Temeiul nr. 2738/1988 – Relații cu Biserica Romano-Catolică”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CVI (1988), nr. 7-8, p. 168.
3. **Sesiunea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pe anul 1991. Sumarul ședinței de lucru din 25-26 iulie 1991.** Temei nr. 2601/1991 – relații cu Biserica Romano-Catolică”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CIX (1991), nr. 10-12, p. 240
4. **Sesiunea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pe anul 1994.** Temei nr. 8625/1993 – Informare asupra poziției adoptate de Biserica Catolică-Orientală din România față de Documentul de la Balamand, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CXII (1994), nr. 1-6, pp. 264-265.
5. **Sesiunea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pe anul 1991. Sumarul ședinței de lucru din 25-26 iulie 1991,** Temei nr 2601/1991 – Informare asupra participării I.P.S. Mitropolit Antonie Plămădeală la întâlnirea Comitetului de coordonare a Comisiei mixte internaționale, Arricia-Roma (Italia), 10-15 iulie 1991, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CIX (1991), nr. 10-12, pp. 240-241.
6. **Ședința de lucru Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 7 iulie 1988,** în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CVI (1988), nr. 7-8, pp. 167-168.
7. **Lucrările Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pe anul 2006. Sumarul Ședinței de lucru din ziua de 14-15 noiembrie 2006.** Temei nr. 3373/2006, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CXXIV (2006), nr. 7-12, pp. 81-87.

III. C. EDIȚII ȘI DOCUMENTE BISERICEȘTI OFICIALE

1. **ANGLICAN-ORTHODOX** Theological Consultation in the United States, „Agreed Statement on the Eucharist”, în *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, 32 (1988), nr. 3, pp. 255-259.

2. „Assemblée Plénière du Conseil Pontifical pour la promotion de l'unité des chrétiens 9-13 décembre 2009”, în *Service D'information*, nr.130 (2008/IV),pp. 235-250
3. **Le Concile Vatican II (1962-1965)**, Édition intégrale définitive, préface par Giuseppe Alberigo, traduction Raymond Winling, Les Éditions du Cerf, Paris, 2012.
4. **Catéchisme de L'Église Catholique**, Édition définitive avec guide de lecture, Bayard Éditions/Les Éditions du Cerf, Paris, 2012.
5. CONFÉRENCE des évêques de France, *Le diaconat permanent*, Bayard Éditions/Centurion, Fleurus-Mame et Les Éditions du Cerf, Paris, 2000.
6. CONGRÉGATION pour la Doctrine de la Foi, „Sur l'usage approprié de l'expression «Églises-sœurs»”, în *Istina*, XLVI (2001), nr. 3, pp. 300-304.
7. CONSEIL BILATERAL orthodoxe-catholique romain aux Etats-Unis, „Réponse au Document de Munich: Le Mystère de l'Église et de l'Eucharistie à la lumière du Mystere de la Sainte Trinité”, în *Irenikon* LVI (1983), nr. 4, pp. 508-512.
8. CONSEIL PONTIFICAL por la promotion de l'unité des chrétiens, „Communiqué concernant la suppression du titre de«Patriarche d'Occident» dans l'Annuaire pontifical”, în *Istina*, LI (2006), nr. 1, pp. 9-10.
9. CONSEIL PONTIFICAL pour la promotion de l'unité des chrétiens, „Visite d'une délégation du Saint-Siège au Patriarcat œcuménique pour la fête de Saint André 29 novembre – 1er décembre 2016. Message du Pape François à sa Sainteté Bartholomaios”, în *Service d'Information*, nr. 148 (2016/II), pp. 66-68.
10. CONSEIL PONTIFICAL pour la promotion de l'unité des chrétiens,„Visite à Rome de sa Béatitudo Théoctiste, Archevêque de Bucarest, Métropolitain de Muntenia et Dobrogea et Patriarche de l'Église Orthodoxe de Roumanie, 7-13 oct. 2002”, în *Service d'Information*, nr. 111 (2002/IV), pp. 211-221.
11. CONSEIL PONTIFICAL pour la promotion de l'unité des Chrétiens, „Les traditions grecque et latine concernant la procession du Saint-Esprit. Clarification”, în *La Documentation Catholique*, nr. 2125, 5 novembre 1995, pp. 941-945.

12. **Eastern Orthodox-Roman Catholic Consultation (USA)**, „A Response to the Joint International Commission for the theological dialogue between the Orthodox Church and the Roman Catholic Church regarding the Bari Document: «Faith, sacraments and the unity of the Church»” în *Greek Orthodox Theological Review*, vol. 34 (1989), nr. 2, pp. 165-171.
13. **North American Orthodox-Catholic Theological Consultation**, „Baptism and «sacramental economy»”, în *Greek Orthodox Theological Review*, vol. 46 (2001), nr. 3-4, pp. 426-442.
14. **Orthodox-Roman Catholic Theological Consultation**, „An Agreed Statement on the Holy Eucharist”, în *Diakonia*, vol. 5 (1970), p. 72.
15. **SECRETARIAT GENERAL du Saint et Sacré Synode du Patriarcat œcuménique**, „Communiqué concernant la renonciation par le pape de Rome Benoît XVI au titre de «Patriarche d’Occident»”, în *Istina*, LI (2006), nr. 1, pp. 11-13.

IV. LUCRĂRI DE SPECIALITATE

1. **AFANASIEV**, Nikolai, *Biserica Duhului Sfânt*, vol I, trad. Elena Derevici, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2008.
2. **BEL**, Valer, *Misiune, parohie și pastorație. Coordonate pentru o strategie misionară*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006.
3. **BIȘOC**, Alois, *Sacramentele: semnele credinței și ale harului*, Editura Sapienția, Iași, 2009.
4. **BOBRINSKOY**, Boris, *Taina Bisericii*, trad. Vasile Manea, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
5. **BOBRINSKOY**, Boris, *Împărtășirea Duhului Sfânt*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
6. **BRANIȘTE**, Ene, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011.
7. **BRECK**, John, *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*, trad. Ioana Tămăian, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2008.

8. **BRIA**, Ion, „Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine”, teză de doctorat în teologie, în *Studii Teologice*, anul XX (1968), nr. 1-2, pp. 3-170.
9. **BRIA**, Ion, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Ed. România creștină, București, 1999.
10. **BRIA**, Ion, *Hermeneutica teologică: dinamica ei în structurarea Tradiției*, Editura Andreiană, Sibiu, 2009.
11. **BRUNI**, Giancarlo, *Quale ecclesiologia? Cattolicesimo e Ortodossia a confronto. Il dialogo ufficiale*, prefazione di Enzo Bianchi, Paoline Editoriale Libre, Milano, 1999.
12. **CITIRIGĂ**, Vasile, *Cunoașterea lui Dumnezeu prin rugăciune*, Editura Asab, București, 2008.
13. **COHEN**, Will, *The concept of „sister churches” in Catholic-Orthodox relations since Vatican II*, Aschendorff Verlag, Studia Friburgensia 67, Münster, 2016.
14. **CONGAR**, Yves, *Sainte Église: études at aproches ecclésiologiques*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1964.
15. **COURTH**, Franz, *Teologia sacramentelor: un manual pentru studiul și practica teologiei*, trad. de pr. dr. Ștefan Lupu și dr. Iosif Martin, Editura Sapienția, Iași, 2011.
16. **DANIÉLOU**, Jean, *Biserica primară (De la origini până la sfârșitul secolului al treilea)*, trad. din limba franceză: George Scrima, Editura Herald, București, 2008.
17. **DESSEAUX**, Jacques, Elisée, *Dialogues théologiques et accords œcuméniques*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1982.
18. **DOYLE**, Dennis M., *Communion Ecclesiology. Vision and version*, New York, Orbis, 2000.
19. **DURĂ**, Nicolae, *Le régime de la sinodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique du Ier millénaire*, Bucarest, 1999.
20. **EVDOKIMOV**, Paul, *Ortodoxia*, traducere de Dr. Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
21. **FELMY**, Karl, Christian, *Dogmatica experienței eclesiale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, trad. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.
22. **FLOCA**, Ioan N, *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române. Note și comentarii*, ediția a III-a, Sibiu, 2005.

23. **GARUTI**, Adriano, *Primacy of the Bishop of Rome and the Ecumenical Dialogue*, translation edited by Michael J. Miller, Ignatius Press, San Francisco, 2004.
24. **GAVRILYUK**, Paul, *George Florovsky și Renașterea Religioasă rusă*, traducere din limba engleză de Adela Lungu, Editura Doxologia, Iași, 2014.
25. **GONNEAUD**, Didier, „Une lecture du document de la Commission théologique internationale: le diaconat, évolution et perspectives”, în *Nouvelle Revue Théologique*, 125 (2003), nr. 3 , pp. 401-417.
26. **GUILLET**, Jacques, *De Jésus aux sacrements*, Collection „Cahiers Évangile”, Les Éditions du Cerf, Paris, 2007.
27. **ICĂ**, Ioan I. jr, *Canonul Ortodoxiei, vol. 1: Canonul apostolic al primelor secole*, Editura Deisis/Stavropoleos, Sibiu, 2008.
28. **IOJA**, Cristinel, *Rațiune și mistică în Teologia Ortodoxă*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2008.
29. **IONIȚĂ**, Viorel, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe din 1923 până în 2009: spre Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe*, Editura Bsilica, 2013.
30. **JOURNET**, Charles, *Entretiens sur L’Eglise et les sacrements. Le Christ, l’Eglise, les sept sacrements*, Éditions Parole et Silence, Paris, 2008.
31. **LAPORTE**, Jean, *L’Œcuménisme et les Traditions des Églises*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2002.
32. **LARCHET**, Jean-Claude, *Biserica, Trupul lui Hristos. I. Natura și structura Bisericii*, trad. Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2012.
33. **LARCHET**, Jean-Claude, *Biserica, Trupul lui Hristos. II. Relațiile dintre Biserici*, trad. Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2012.
34. **LARCHET**, Jean-Claude, *Viața sacramentală*, traducere de Marinele Bojin, Editura Basilica, București, 2015.
35. **LARENTZAKIS**, Grigorios, *Biserica Ortodoxă: trăire și credință*, traducere de Nicolae Chifăr, Editura Andreiană, Sibiu, 2009.
36. **LUBAC**, Henri de, *Catholicism: aspectele sociale ale dogmei*, traducere din franceză de Marius Boldor, Editura Sapienția, Iași, 2016.
37. **LUBAC**, Henri de, *Meditație asupra Bisericii*, trad. Marius Boldor și Valeria Pioraș, Ed. Humanitas, București, 2004.

38. LUPU, Ștefan, *Misterul Bisericii. Manual de ecleziologie*, Editura Sapienția, Iași, 2016.
39. MAHIEU, Patrice, *Paul VI et les Orthodoxes*, Préface du Métropolitain Emmanuel Adamakis, Les Éditions du Cerf, Paris, 2012.
40. MAHIEU, Patrice, *Se préparer au don de l'unité. La commission internationale catholique-orthodoxe*, préface du Cardinal Walter Kasper, Les Éditions du Cerf, Paris, 2016.
41. MARGA, Irimie, *În Dragoste și adevăr. Dialogul teologic oficial ortodoxo-catolic, de la Rodos la Balamand*, Editura Paralela 45, Pitești, Brașov, Cluj-Napoca, 2000.+
42. MATSOUKAS, Nikos A., *Teologie Dogmatică și Simbolică, vol. II – Expunerea credinței ortodoxe în confruntare cu creștinismul occidental*, trad. Nicușor Deciu, Editura Bizantină, București, 2006.
43. MCPARTLAN, Paul, *A service of love. Papal Primacy, the Eucharist & Church Unity*, The Catholic University of America Press, 2013.
44. MEYENDORFF, Jean, *Biserica Ortodoxă ieri și azi*, ediție nouă, revăzută și îndreptată de Jean Meyendorff și Nicolas Lossky, trad. Cătălin Lazurca, Editura Anastasia, București, 1996.
45. MEYENDORFF, John *Tendințe istorice și teme doctrinare*, ediția a II-a, traducere de Pr. Prof. univ. dr. Alexandru I. Stan, Editura Nemira, București, 2011
46. METALLINOS, Gheorghios, *Parohia - Hristos în mijlocul nostru*, traducere de pr. prof. Ioan I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2004.
47. MILOȘEVICI, Nenad, S., *Dumnezeiasca Euharistie – centrul cultului în Ortodoxie. Legătura indisolubilă a Sfintelor Taine cu dumnezeiasca Euharistie*, Ed. Deisis, Sibiu, 2012.
48. MOGA, Ioan, *Sfânta Treime, între Apus și Răsărit. Despre Filioque și alte dileme teologice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2012.
49. MURG, Adrian, *Soteriologia scrierilor lucanice*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2011.

- 50. NEUNER, Peter,** *Théologie œcuménique. La quête de l'unité des Églises chrétiennes*, traduction par Joseph Hoffmann, Les Éditions du Cerf, Paris, 2005.
- 51. NICULCEA, Adrian,** *Constituirea sacramentală a Bisericii : o viziune teologică ortodoxă asupra ecumenismului*, ediția II, Editura Evanghelismos, București, 2014.
- 52. PAPADOPOULOS, Stylianos,** *Patrologie, vol I – Introducere, secolele II și III*, traducere de Lect. Dr. Adrian Marinescu, Editura Bizantină, București, 2006.
- 53. Pavel, Aurel; Toroczkai, Ciprian Iulian,** *Adevăratul și falsul ecumenism: perspective ortodoxe asupra dialogului dintre creștini*, Editura Universității Lucian Blaga din Sibiu/Editura Andreiană, Sibiu, 2010.
- 54. PELIKAN, Jaroslav,** *Credo: ghid istoric și teologic al crezurilor și mărturisirilor de credință în tradiția creștină*, traducere de Mihai-Silviu Chirilă, Editura Polirom, Iași, 2010.
- 55. PELIKAN, Jaroslav,** *Tradiția creștină: O istorie a dezvoltării doctrinei. Vol. II Spiritul creștinătății răsăritene (600-1700)*, traducere și note de pr. prof. Nicolai Buga, Editura Polirom, Iași, 2004.
- 56. PESCH, Rudolf,** *La primauté dans l'Église: les fondements bibliques*, traduit de l'allemand par Joseph Hoffmann, Les Éditions du Cerf, Paris, 2002.
- 57. PIERRARD, Pierre,** *Histoire de l'Église Catholique*, Troisième édition revue et augmentée, Desclée, Paris, 1991.
- 58. POPA, Gh. Sava,** *Le Baptême dans la tradition orthodoxe et ses implications œcuméniques*, Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1994/
- 59. POPESCU, Dumitru G. „Ecleziologia romano-catolică după documentele celui de-al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană” în Ortodoxia,XXIV (1972), nr. 3, pp. 325-458.**
- 60. POPESCU, Dumitru,** *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.

61. **POTTMEYER**, Hermann J, *Le rôle de la papauté au troisième millénaire. Une relecture de Vatican I et de Vatican II*, traduit de l'allemand par Joseph Hoffmann, Les Éditions du Cerf, Paris, 2001.
62. **POUPARD**, Paul, *Conciliul Vatican II*, traducere de Aurelian Băcilă, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2008.
63. **PREDA**, Radu, *Semnele vremii: lecturi social-teologice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2008.
64. **RADU**, Dumitru Gh, „Caracterul ecleziologic al Sfintelor Taine și problema intercomuniunii”, teză de doctorat, în *Ortodoxia*, XXX (1978), nr. 1-2, pp. 17-38.
65. **REMETE**, George, *Sfintele Taine în contextul dialogului ortodox-lutheran*, ediția a II-a, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.
66. **RIGAL**, Jean, *Découvrir l'Église. Initiation à l'ecclésiologie*, Desclée de Brouwer, Paris, 2000.
67. **RIGAL**, Jean, *L'ecclésiologie de communion. Son évolution historique et ses fondements*, Cerf, 1997.
68. **SCARLAT**, Gina Luminița, *Comentarii la simbolurile de credință*, Editura Andreiană, Sibiu, 2011.
69. **RUS**, Constantin, *Sinodul VIII (zis ecumenic). Hotărârile dogmatice și canonice*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2004.
70. **SCHILLEBEECKX**, Edward, *Le Christ, Sacrement de la rencontre de Dieu. Étude théologique du Salut par les sacrements*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1997.
71. **SCHMEMANN**, Alexander, *Biserică, lume, misiune*, trad. din engleză de Maria Vințeler, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2006.
72. **SCHMEMANN**, Alexander, *Din apă și din duh: un studiu liturgic al Botezului*, trad. Alexandru Mihailă, Editura Sophia, București, 2009.

73. **SCHMEMANN**, Alexander, *Euharistia – Taina împărăției*, trad. din rusă de Pr. Boris Răduleanu, Ed. Bonifaciu, București, f.a.
74. **SCHMEMANN**, Alexander, *Pentru viața lumii: Sfintele Taine și Ortodoxia*, trad. Aurel Jivi, Ed. Basilica, București, 2012.
75. **SCHÖNBORN**, Christoph, *Les sources de notre foi. La liturgie et les sacrements dans le Catéchisme de L'Église catholique*, traduit de l'allemand par Monique Guisse, Éditions Parole et Silence, Paris, 2012
76. **SESBOÛÉ**, Bernard, *Invitație la a crede: sacramentele credibile și dezirabile*, trad. de Petru Ciobanu, Editura Sapienția, Iași, 2011.
77. **SESBOÛÉ**, Bernard, *N'ayez pas peur! Regards sur l'Église et les ministères aujourd'hui*, Desclée de Brouwer, Paris, 1996.
78. **STĂNILOAE**, Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2013.
79. **STĂNILOAE**, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II-III, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
80. **STREZA**, Laurențiu, *Tainele de inițiere creștină în Bisericile Răsăritene*, Editura Trinitas, Iași, 2002.
81. **ȘELARU**, Sorin, *Biserica Laborator al învierii : perspective asupra eclesiologiei părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Basilica, București, 2014.
82. **TILLARD**, Jean-Marie R., *L'Église locale. Ecclésiologie de communion et catholicité*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1995.
83. **TULCAN**, Ioan, *Ecleeziologia ortodoxă în teologia românească contemporană. Aspecte, implicații, tendințe*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2011.
84. **TULCAN**, Ioan, *Unitatea Bisericii și temeiurile ei dogmatice în Teologia Ortodoxă și Evanghelică-Luterană mai nouă*, Editura Multimedia, Arad, 1999.

- 85. VASILIU, Cezar, *Relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă de la anunțarea Conciliului Vatican II (ianuarie 1959) până în decembrie 1970*. Teză de doctorat în teologie, în *Ortodoxia*, XXVIII (1976), nr. 1, pp. 51-235.**
- 86. VOICU, Constantin, *Botezul în Tradiția Patristică*, Editura Agnos, Sibiu, 2011.**
- 87. WRIGHT, N. T., *Scriptura și autoritatea lui Dumnezeu – cum să citim Biblia astăzi*, trad. de diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2016.**
- 88. ZIZIOULAS, Ioannis, *Euharistie, Episcop, Biserică. Unitatea Bisericii în dumnezeiasca Euharistie și episcop în primele trei secole creștine*, trad. de Pr. Dr. Ioan Valentin Istrati și Geanina Chiriac, Editura Basilica, București, 2009.**
- 89. ZIZIOULAS, Ioannis, *Comuniune și alteritate: ființare personal-eclesială*, trad. de Pr. Dr. Liviu Bârză, Ed. Sophia, București, 2013.**
- 90. ZIZIOULAS, Ioannis, *Ființa eclesială*, trad. Pr. Dr. Aurel Nae, Editura Bizantină, București, 2007.**

IV. STUDII ȘI ARTICOLE

- 1. AFANASIEV, Mariana, „Cum s-a născut Biserica Duhului Sfânt”, în Nikolai Afanasiev, *Biserica Duhului Sfânt*, vol. I, trad. de Elena Derevici, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2008, pp. 7-15.**
- 2. AFANASSIEFF, N., „Una Sancta”, în *Irénikon*, XXXVI (1963), nr. 4, pp. 436-475.**
- 3. AGHIORGOUSSIS, Maximos, „The Holy Eucharist in ecumenical dialogue: an orthodox view”, în *Journal of Ecumenical Studies*, 13 (1976), nr. 2, pp. 204-212.**
- 4. ALEXE, Ștefan, „Începutul dialogului teologic oficial dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică”, în *Ortodoxia*, XXXIII (1981), nr. 1, pp. 106-111.**
- 5. ALFEYEV, Hilarion, „La primauté et la conciliarité dans la tradition orthodoxe”, în *Irénikon* LXXVIII (2005), nr. 1-2, pp. 24-36.**

6. **ALFEYEV**, Hilarion, „Membership of the Body of Christ: Sacraments of Initiation” în *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. 43 (1998), nr. 1-4, pp. 565-572.
7. **ALFEYEV**, Hilarion, „Perspectivele relațiilor dintre catolici și ortodocși”, trad. și prezentare Ierom. Dr. Teofan Mada, în *Revista Teologică*, XVII (2007), nr. 2, pp. 48-66.
8. **ALFEYEV**, Hillarion „«Les Églises orthodoxes ne feront pas leur deuil du titre de patriarche d’Occident»”. Réponse à l’explication donnée par le Conseil Pontifical pour l’unité des chrétiens au sujet de la suppression du titre du pape «patriarche d’Occident», în *Istina*, LI (2006), nr. 1, pp. 16-18.
9. **ALFEYEV**, Hillarion, Que signifie pour les orthodoxes l’abandon par le pape du titre de «patriarche d’Occident»? , în *Istina*, LI (2006), nr. 1, pp. 14-15.
10. **ALIVISATOS**, Hamilcar S., „The proposed ecumenical Council and Reunion”, în *The Ecumenical Review*, XII, (1959), nr. 1, pp. 1-9.
11. **ALIVISATOS**, Hamilcar, „L’Orthodoxie face à l’Église catholique: Y a-t-il des revendications fondamentales”, în *Concilium*, 1966, nr. 16, pp. 61-66.
12. **ARNAUDOV**, Dimitar, „«Le mystère de l’Eglise et de l’Eucharistie à la lumière du mystère de la Sainte Trinité» Le document de Munich (1982)”, în *Irenikon*, LXXXV (2012), nr. 2-3, pp. 260-280.
13. **ARNAUDOV**, Dimitar, „L’ecclésiologie du document du Ravenne (2007)”, în *Istina*, LIX (2014), nr. 4.
14. **BARBU**, Ștefăniță, „The Sacrements of Initiation in the Orthodox-Roman Catholic Dialogue and the issue of ecclesiality: a eucharistic ecclesiology solution?” în *One in Christ*, vol. 47 (2013), nr. 1, pp. 68-71.
15. **BEL**, Valer, „Biserică și Euharistie”, în *Studii Teologice*, XXXIV (1982), nr. 3-4, p.
16. **BELU**, D., „Autoritatea Bisericii”, în *Ortodoxia*, anul XIII (1961), nr. 4, pp.
17. **BERARDINO**, Angelo di „Diversitatea și unitatea creștinilor în primele trei veacuri”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica*, LVI (2011), nr. 3-4, pp. 5-20.

18. **BERGER**, Calinic, „Face Euharistia Biserica? O comparație între ecleziologiile părintelui Dumitru Stăniloae și mitropolitului Ioannis Zizioulas”, trad. arhid. Prof. Ioan I. Ică jr., în *Tabor*, I (2007), nr. 7, pp. 13-39.
19. **BOBRINSKOY**, Boris, „Cum se situează Hristos și Sfântul Duh Unul față de Celălalt în Liturghie” în vol. *Împărtășirea Duhului Sfânt*, traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999, pp. 93-103.
20. **BOBRINSKOY**, Boris, „Treime și Botez. Contribuția și actualitatea tradiției siriene”, în vol. *Împărtășirea Duhului Sfânt*, traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999, pp. 165-199.
21. **BOURGINE**, Benoît, „La réception de la Déclaration de Balamand”, în *Irénikon*, LXXIV (2001), pp. 538-560.
22. **BOUWEN**, Frans, „Bari 1987. Conclusion de la quatrième session de la Commission internationale pour le dialogue théologique entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe”, în *Proche Orient Chrétien*, XXXVII (1987), nr. 1-2, pp. 102-120.
23. **BOUWEN**, Frans, „La primauté de l'évêque de Rome. Vers un dialogue catholique-orthodoxe”, *Bulletin ET*, nr. tematic: *Catholicism and Orthodoxy*, edited by Joseph Famerée & Peter de Mey, 19 (2008), nr. 2, pp. 18-36.
24. **BOUWEN**, Frans, „Paphos 2009. XIe Session plénière de la Commission mixte internationale pour le dialogue théologique entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe”, în *Proche-Orient Chrétien*, 60 (2010), nr. 1-2, pp. 78-98.
25. **BOUWEN**, Frans, „Patmos et Rhodes 1980. Première reunion de la commission entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe”, în *Proche Orient Chrétien*, XXXI (1981), nr. 1-2, pp. 170-196.
26. **BOUWEN**, Frans, „Plan initial du dialogue théologique Catholique-Orthodoxe”, în *Proche Orient Chrétien*, 51 (2001), nr. 1-2, pp. 137-149.
27. **BOUWEN**, Frans, „Ravenne 2007 dans la marche du dialogue théologique catholique-orthodoxe”, în *Istina* LIII (2008), nr. 3, p. 269-282, aici pp. 269-282.

28. **BOUWEN**, Frans, „Une expérience théologique et ecclésiale: quelques aspects du dialogue théologique entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe”, în *Proche Orient Chrétien*, XXXV (1985), nr. 3-4, pp. 277-300.
29. **BOUWEN**, Frans, „Uusi Valamo 1988. Cinquième session de la Commission internationale pour le dialogue théologique entre l'Église Catholique et l'Église Orthodoxe”, în *Proche Orient Chrétien*, XXXVIII (1988), nr. 3-4, pp. 281-296.
30. **BOUWEN**, Frans, Quatrième réunion de la Commission internationale pour le dialogue théologique entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe”, în *Proche-Orient Chrétien*, XXXVI (1986), fasc. 3-4, p. 282-303.
31. **BRANIȘTE**, Ene, „Rolul Botezului, Mirungerii și al Sfintei Euharistii în viața creștină, după Nicolae Cabasila” în vol. Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Bucuria sfințitoare a Liturghiei. Studii de Teologie Liturgică*, vol. III, Editura Andreiană, Sibiu, 2014, pp. 171-181.
32. **BRIA**, Ion, „Contribuții ortodoxe la teologia ecumenică de azi”, în *Studii Teologice*, XXXI (1979), nr. 5-10, pp. 357-366
33. **BRIA**, Ion, „Ecleziologia comuniunii”, în *Studii Teologice*, XX (1968), nr.9-10, pp. 669-681.
34. **BRIA**, Ion, „Metoda teologică în Dogmatica Ortodoxă”, în *Ortodoxia*, anul XXXVIII (1986), nr. 4, pp. 23-31.
35. **BRYCE**, Mary, Charles, „Confirmation: Being and Becoming Christian”, în *Worship*, vol. 41 (1967), nr. 5, pp. 284-298.
36. **BUCHIU**, Ștefan, „La relation entre Jésus Christ et le Saint-Esprit dans la théologie orthodoxe contemporaine”, în vol. *Accentés & perspectives of Orthodox Dogmatic Theology as part of Church mission in today's world*, coord. Ioan Tulcan; Cristinel Ioja, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2008, pp. 42-55.
37. **CARAZA**, Ioan, „Simbolul niceo-constantinopolitan în viața și spiritualitatea Bisericii”, în *Ortodoxia*, anul XXXIII (1981), nr. 3, p. 433-441.

38. CHENU, Bruno, „L'unité sous forme de communion. L'objectif du Mouvement œcuménique”, în *Recherches de Science Religieuse*, tome 89 (2009), nr. 2, pp. 247-270.
39. CHIȚESCU, N. „Biserica și Bisericile”, în *Ortodoxia*, XXXIV (1982), nr. 3, pp. 347-357.
40. CHIȚESCU, N. „Note și impresii de la Conferința panortodoxă de la Rodos”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIX (1961), nr. 9-10, pp. 854-889.
41. CIOBOTEA, Daniel D. I., „Înțelesurile conciliarității Ortodoxe și participarea credincioșilor la ea astăzi”, în *Ortodoxia*, anul XXXVIII (1988), nr. 4, pp. 113-125.
42. CIOBOTEA, Daniel, „Mărturia ortodoxă în mișcarea ecumenică”, în *Ortodoxia*, anul XLI (1989), nr. 1, pp. 127-135.
43. CLÉMENT, Olivier, în studiul intitulat: „L'ecclésiologie orthodoxe comme ecclésiologie de communion”, în *Contacts*, XX (1968), nr. 61, pp. 10-36.
44. CLERCK, Paul de, „La Confirmation: Vers un consensus œcuménique”, în *La Maison-Dieu*, 211 (1997), nr. 3, pp. 81-98.
45. CLERCK, Paul de, „La dissociation du baptême et de la confirmation au haut Moyen Âge” în *La Maison Dieu*, vol. 168 (1986), nr. 4, pp. 47-75.
46. CLERCK, Paul de, „Pour une pneumatologie du ministère ecclésial – quelques ressources liturgiques”, în *La Maison-Dieu*, 230 (2002), nr. 2, pp. 93-112.
47. COHEN, Will, „Clarifying the doctrine of sister churches churches: subsistence and interdependence in catholic-orthodox relations”, în *Pro Ecclesia*, vol. XXIV (2015), nr. 3, pp. 343-365.
48. COLDA, Lucian, „Teologia conceptului de «Biserici surori» și implicațiile eclesiologice rezultate din folosirea sa în cadrul dialogului ortodox-catolic”, în vol. *Libertate și responsabilitate. Inițiative și limite în dialogul religios*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, pp. 586-604.

49. **COMAN**, Ioan G, „Sinoadele Ecumenice și importanța lor pentru viața Bisericii”, în *Ortodoxia*, anul XIV (1962), nr. 3, pp. 291-325.
50. **COMAN**, Ioan G., „Definiția doctrinară a Sinodului de la Calcedon și receptarea ei în Biserica Ortodoxă Orientală”, în *Ortodoxia*, anul XXI (1969), nr. 4, pp. 491-506
51. **CONGAR**, Yves, „L’œcuménisme de Paul VI”, în vol. *Paul VI et la modernité dans l’Église*, Actes du colloque organisé par l’École française de Rome (Rome 2-4 Juin 1983), extrait, l’École française de Rome, Palaise Farnése, 1984, pp. 807-820.
52. **CONGAR**, Yves, „Les implications christologiques et pneumatologiques de l’eclésiologie de Vatican II”, în vol. *Les Églises après Vatican II: dynamisme et prospective*, Actes du colloque international de Bologne – 1980, édites par Giuseppe Alberigo, Beauchesne, Paris, 1981, pp. 117-130.
53. **CONGAR**, Yves, „Structure ou régime conciliaire de l’Église”, în *Concilium*, nr. 187 (1983), pp. 13-21.
54. **CONGAR**, Yves, o.p., „De la communion des Églises a une eclésiologie de l’Église universelle”, în *L’Épiscopat et L’Église universelle*, Ouvrage publié sous la direction de Yves Congar et B.-D. Dupuy, Les Éditions du Cerf, Paris, 1962, pp. 227-260.
55. **CORBON**, Jean, „Le document de Balamand 1993 et son impact œcuménique”, în *Proche-Orient Chrétien*, XLIII (1993), fasc. 1-2, pp. 113-137.
56. **CORBON**, Jean, „Notes de lecture du document de Bari, 1987”, în *Proche Orient Chrétien*, XXXVIII (1988), nr. 1-2, pp. 99-108.
57. **CROSS**, Lawrence , „«In the time of the word». The language of the dialogue of love between the Roman Church and the Church of Constantinople”, în *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, 48 (2004), nr. 4, pp. 375-392.
58. **CUȚARU**, Caius, „Expresia «Biserici surori» în context ecumenic”, în *Analele Universității „Aurel Vlaicu” din Arad*, seria Teologie. Fascicola: Teologie. Științe Umaniste. Didactică, Arad, 2002, pp. 24-30.
59. **DANCĂ**, Wilhelm, „Cine este Biserica”, în *Dialog Teologic*, IV (2001), nr. 7, pp. 7-12.
60. **DENEKEN**, Michel „L’Église comme sacrement chez Heinrich Klee”, în *Revue des Sciences Religieuses*, 68 (1994), nr. 2, pp. 197-217.

61. **DENEKEN**, Michel, „Les romantiques allemands, promoteurs de la notion d'église sacrement du salut? Contribution à l'étude de la genèse de l'expression «Église sacrement du salut»”, în *Revue des Sciences Religieuses*, 67 (1993), nr. 2, pp. 55-74.
62. **DERROITTE**, Henri, „Catéchèse et initiation chrétienne. Enjeux et perspective”, în *Actualidades Pedagógicas*, 2014, nr. 64, pp. 13-34.
63. **DESSEAUX**, Jacques Élisée, „Paul VI et l'unité des chrétiens: la voix d'un pape dans le chœur œcuménique”, în *Un Chemin d'unité. Hommage au Père Jacques Élisée Desseaux (1923-1984)*, textes reunis par Claudie Perreau et Bernard Poirier, préface par le Cardinal Willebrands, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 212-231.
64. **DRAGAS**, George, Dion, „The seal of the gift of the Holy Spirit: The Sacrement of Chrismation”, în *Greek Orthodox Theological Review*, 56 (2011), nr. 1-4, pp. 143-159.
65. **DUCHESNE**, Jean, „Au nom du Père, et du Fils, et du Saint-Esprit”, în *Communio*, V (1980), nr. 5, pp. 4-13.
66. **DULLES**, Avery, „The Church, the Churches and the Catholic Church”, în *Theological Studies*, vol. XXXIII (1972), pp. 199-234.
67. **DURĂ**, Nicolae V., „Primatul papal în perspectiva dialogului ortodoxo-romano-catolic. Considerații eclesiologice”, în *Mitropolia Banatului*, anul XXXVII (1987), nr. 5, pp. 23-30,
68. **ENACHE**, Mihai, „Poziția Bisericii Ortodoxe în problema dialogului și a intercomuniunii cu Biserica Romano-catolică”, în *Studii Teologice*, anul XXVII (1975), nr. 1-2, pp.
69. **ERICKSON**, John, H., „Episcopé and Episcopacy in Modern Orthodox-Catholic Dialogue: an orthodox perspective” în vol. *Unfailing Patience and Sound Theology. Reflections on Episcopal Ministry*, in honor of Rembert G. Weakland, O.S.B., edited by David A. Stosur, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2003, pp. 93-110.
70. **ERICKSON**, John, „Eucharist and Ministry in bilateral and multilateral dialogue”, în *Saint Vladimir's Theological Quarterly*, anul 28 (1984), nr. 4, pp. 287-294.

- 71. EYT, Pierre**, „Autour des conférences épiscopales”, în *Nouvelle Revue Théologique*, 111 (1989), nr. 3, pp. 345-359.
- 72. EYT, Pierre**, Archevêque de Bordeaux, „L'Église comprise comme communion”, în *Nouvelle Revue Théologique*, CXV (1993), nr. 3, pp. 321-334.
- 73. FAMEREE, Joseph**, „Le ministère de l'évêque de Rome. Une perspective œcuménique”, în *Revue Théologique de Louvain*, XXVIII (1997), nr. 1, pp. 54-78.
- 74. FAMERÉE, Joseph**, „L'Église locale selon Lumen Gentium”, în *Irénikon*, LXXXVIII (2015), nr. 2, pp. 164-180.
- 75. FAMEREE, Joseph**, „«Communion ecclésiale, conciliarité et autorité». Le document de Ravenne”, în *Revue théologique de Louvain*, XL (2009), pp. 236-247.
- 76. FILARET, Metropolitan of Kiev and Galich**, „The Catholicity of the Universal and Local Churches”, în *Communio Viatorum*, XXIV (1981), nr. 3, pp. 123-136.
- 77. FITZGERALD, Thomas**, „Perspectives on Ecclesial Authority: The Orthodox-Roman Catholic Dialogue Statements” în *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. 35 (1990), nr. 3, pp. 195-204.
- 78. FITZGERALD, Thomas**, „The Holy Eucharist as Theophany”, în *Greek Orthodox Theological Review*, 28 (1983), nr. 1, pp. 27-38.
- 79. FITZGERALD, Thomas**, „The Orthodox Rite of Christian Initiation”, în *St Vladimir's Theological Quarterly*, vol. 32 (1988), nr. 4, pp. 309-327.
- 80. FORTE, Bruno**, Euharistia și Biserica, comuniune și misiune”, în *Dialog Teologic*, anul V (2002), nr. 10, pp. 17-28.
- 81. GALERIU, Constantin**, „Sinodul II Ecumenic și învățătura despre Sfântul Duh”, în *Ortodoxia*, anul XXXIII (1981), nr. 3, pp. 386-408.
- 82. GALINIER-PALLEROLA, Jean François**, „Jean XXIII et Paul VI, deux papes pour un Concile”, în *Bulletin de Littérature Ecclésiastique*, CVII (2006), nr. 1, pp. 11-22.
- 83. GALITIS, Georgis**, „Monaco: Una risposta ortodossa”, în *Nicolaus*, anul XI (1983), nr. 2, pp. 327-340.

84. **GETCHA**, Job, „L'Église locale: une problématique œcuménique”, în *Istina*, LI (2006), nr. 1, pp. 52-63.
85. **GETCHA**, Job, „L'Évêque, le diocèse et l'Église locale. L'administration de l'Église dans l'esprit des canons anciens, pp. 1-7, http://orthodoxe.free.fr/files/pjob_eveque.pdf
86. **GIRAULT**, René, „La réception de l'œcuménisme”, în *La Réception de Vatican II*, edité par G. Alberigo et J.-P. Jossua, Les Éditions du Cerf, Paris, 1985, pp. 187-226.
87. **GRIGORAȘ**, Aurel, „Dogmă și cult privity interconfesional și problema intercomuniunii”, în *Ortodoxia*, anul XXIX (1977), nr. 3-4, pp. 292-492.
88. **GRIGORIȚĂ**, George, „Întâietate și sinodalitate în dialogul teologic oficial dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică. Studiu canonic”, în *Ortodoxia*, 2015, nr. 1, pp. 104-172.
89. **HALLEUX**, André de, „La collégialité dans l'Église ancienne”, în *Revue Théologique de Louvain*, anul 24 (1993), nr. 4, pp. 433-454.
90. **HALLEUX**, André de, „Catholicisme et Orthodoxie. Une étape dans le dialogue”, în *Revue Théologique de Louvain*, XIII (1982), pp. 329-337.
91. **HALLEUX**, André de, „Foi, baptême et unité. À propos du texte de Bari”, în *Irénikon*, LXI (1988), nr. 2, pp. 155-187.
92. **HAMER**, J., „Les conférences épiscopales, exercice de la collégialité”, în *Nouvelle Revue Théologique*, tome 85 (1963), nr. 9, pp. 966-969.
93. **HAQUIN**, André, „Vers une nouvelle théologie des sacrements”, în *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, anul LXVI (1990), nr. 4, pp. 355-367.
94. **HARKIANAKIS**, Stylianos, „Un ministère pétrinien dans l'Église peut-il avoir un sens? Une réponse grecque orthodoxe”, în *Concilium* 64 (1971), pp. 103-108.
95. **HOPKO**, Thomas, „Ministry and the Unity of the Church: an eastern Orthodox view”, în *St Vladimir's Theological Quarterly*, anul 34 (1990), nr. 4, pp. 269-279.
96. **HOUSSIAU**, A., „Colloque sur le voies vers l'unité”, în *Revue Théologique de Louvain*, X (1979), fasc. 2, pp. 253-256.
97. **HRYNCHYSHYN**, Michel, „La réception du document de Balamand par l'Église gréco-catholique ukrainienne”, în Comité Mixte Catholique-Orthodoxe en France,

Catholiques et Orthodoxes: les enjeux de l'uniatisme dans le sillage de Balamand, Bayard Éditions –Fleurus Mame et les Éditions du Cerf, Paris, 2003, pp. 277-285.

- 98. HRYNIEWICZ**, Waclaw, „Ecumenical relations and theological dialogue between the Catholic Church and the Orthodox Church”, în *Exchange, Journal of Missiological and Ecumenical Studies*, XXXII (2003), nr. 2, pp. 168-187.
- 99. HUARD**, Jean, „Des diacres pour notre temps”, în *La Maison-Dieu*, 102 (1970), nr. 2, pp. 82-96.
- 100. ICĂ**, Ioan I. jr, „Important acord teologic ortodox-catolic pe tema sinodalității și autorității pe marginea celei de-a x-a sesiuni plenare a Comisiei mixte internaționale pentru dialog teologic între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică. Ravenna, 8-15 oct. 2007”, în *Studii Teologice*, seria a III-a, III (2007), nr. 3, pp. 227-256.
- 101. ICĂ**, Ioan I. jr, „Papa renunță la titlul de «Patriarh al Occidentului». Semnificațiile posibile ale omiterii unui titlu pontifical vechi de 1500 de ani”, în *Studii Teologice*, seria a III-a, anul II (2006), nr. 4, pp. 178-185.
- 102. ICĂ**, Ioan I. jr., „Radiografia unei autodefiniri”, în *Tabor*, anul I (2007), nr. 6, pp. 16-25.
- 103. ICĂ**, Ioan; ICĂ, Ioan I. jr, „Înnoirea în teologia ortodoxă contemporană: sens, probleme, dimensiuni”, în Karl Christian Felmy, *Dogmatica experienței eclesiale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, trad. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1999, pp. 5-31.
- 104. ICĂ**, Ioan, „Modurile prezenței personale a lui Iisus Hristos și a împărtășirii de el în Sfânta Liturghie și spiritualitatea ortodoxă”, în vol. *Persoană și Comuniune*, Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993, pp. 335-358.
- 105. IOJA**, Cristinel, „Redescoperirea Sfintei Scripturi”, în *Altarul Banatului*, anul XX (2009), nr. 10-12, pp. 93-102.
- 106. IONESCU**, Barbu Gr. , „Conciliul II de la Vatican – Dezbaterile și hotărârile primei sesiuni”, în *Ortodoxia*, anul XVI (1964), nr. 1, pp. 3-46.

107. IONESCU, Virgil, „Încercări de unire a Bisericii în epoca Paleologilor”, în *Glasul Bisericii* , XXXVI (1977), nr. 7-9, pp. 717-729.
108. JANKIEWICZ, Darius, „Sacramental theology and ecclesiastical authority”, în *Andrews University Seminary Studies* , vol. 42, nr. 2, Andrews University Press, pp. 361-382.
109. KALAITZIDIS, Pantelis, „The issue of Dogmatic Development in Contemporary Orthodox Theology”, în *Dogma and Terminology in the Orthodox Tradition Today* , 4th International Symposium of Orthodox Dogmatic Theology, Sofia, 22-25 September, 2013, Editors: Ioan Tulcan, Peter Bouteneff, Michel Stavrou, Editura Astra Museum, Sibiu, 2015, pp.157-169.
110. KARIATLIS, Philip „The exercise of primacy in the Church: an orthodox theological perspective”, în *Phronema* vol. 26 (2011), nr. 1, pp. 27-47.
111. KASZOWSKI, Michal „Les sources de L’ecclésiologie eucharistique du P. Nicolas Afanassieff”, în *Ephemerides Theologicae Lovanienses* , LII (1976), nr. 4, pp. 331-343.
112. KERKHOPS, Jan, „Principaux changements dans les sociétés chrétiens établies et dans les Églises après Vatican II”, în vol. *Les Églises après Vatican II: dynamisme et prospective* , Actes du colloque international de Bologne – 1980, édites par Giuseppe Alberigo, Beanchesne, Paris, 1981, pp. 13-31.
113. KILMARTIN, Edward J., „The Orthodox-Roman Catholic Dialogue on the Eucharist” în *Journal of Ecumenical Studies* , 13 (1976), nr. 2, pp. 213-219.
114. IONIȚĂ, Viorel, „Sinodul de la Constantinopol din 879-880 și actualitatea hotărârilor sale”, în *Studii Teologice* , XXXIV (1982), nr. 3-4, pp. 174-185.
115. LANNE Emmanuel, „Aspects ecclésiologiques du dialogue théologique mené par la Commission internationale catholique-orthodoxe”, în *Nicolaus* , 1992, pp. 179-189.
116. LANNE, Emmanuel, „Églises unies ou Églises sœurs: un choix inéluctable”, în *Irénikon* , XLVIII (1975), nr. 3, pp. 322-342.
117. LANNE, Emmanuel, „Catholiques et Orthodoxes. Un dialogue exigeant á un tournant capital”, în *Nouvelle Revue Théologique* , anul tome 107 (1985), nr. 1, pp. 87-100.

118. L'ANNE, Emmanuel, „Foi, sacrements et unité. Réflexions complémentaires sur le document de Bari”, în *Irénikon*, LXI (1988), nr. 2, pp. 189.
119. L'ANNE, Emmanuel, „La contribution du Cardinal Bea à la question du baptême et l'unité des chrétiens”, în *Irénikon*, LV (1982), nr. 4, pp. 480-481.
120. L'ANNE, Emmanuel, „Les sacrements de l'initiation chrétienne et la confirmation dans l'Église d'Occident”, în *Irénikon*, LVII (1984), nr. 3, pp. 324-346.
121. L'ANNE, Emmanuel, „L'Église locale et l'Église universelle”, în *Irénikon*, anul XLIII (1970), nr. 4, pp. 481-511.
122. L'ARCHET, Jean-Claude, „Problema lui «Filioque». În legătură cu «Clarificarea» propusă de Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștinilor”, în *Persoană și natură: Sfânta Treime-Hristos-Omul. Contribuții la dialogurile interortodoxe și intercreștine contemporane*, traducere de Pr. Dragoș Bahrim și Marinela Bojin, Editură Basilica, București, 2013, pp. 9-78.
123. L'ATTIER, Daniel J. „The Orthodox Rejection of Doctrinal Development”, în *Pro Ecclesia*, 20 (2011), pp. 389-410.
124. L'GRAND, Hervé, „«La Théologie des Églises soeurs». Réflexions ecclésiologiques autour de la Déclaration de Balamand”, în *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, tome 88 (2004), nr. 3, pp. 461-496.
125. L'GRAND, Hervé, „Herméneutique et vérité. Des énoncés dogmatiques en contexte œcuménique. Démarches catholiques actuelles”, în *Recherches de Science Religieuse*, 89 (2001), nr. 2, pp. 53-76.
126. L'GRAND, Hervé, „L'ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe. Convergences atteintes et progrès encore souhaitables”, în *Istina*, LI (2006), nr. 4, pp. 359-361.
127. L'GRAND, Hervé, „L'inséparabilité de la communion eucharistique et de la communion ecclésiale. Un axiome chrétien commun et ses différences d'interprétation” în vol. *L'ecclésiologie eucharistique*, sous la direction de Jean Marie Van Cangh, Académie Internationale des Sciences Religieuses, Cerf, Paris, 2009, pp. 35-58.

128. LOSSKY, Nicolas, „Conciliarità-primato: un punto di vista ortodosso-russo”, în *Studi Ecumenici*, anul XVII (1999), nr. 1, pp. 135-144.
129. LOSSKY, Nicolas, „Conciliarité (catholicité) et primauté”, în *Science et Esprit*, 61 (2009), nr. 2-3, pp. 137-144.
130. LOSSKY, Nicolas, „Conciliarité: Que pourrait être la contribution orthodoxe à l’oecuménisme”, în *Revue des Sciences Religieuses*, 68 (1994), nr. 4, pp. 481-488.
131. LUPU, Ștefan, „Sinodalitatea și/sau conciliaritatea: expresie a unității și catolicității Bisericii”, în *Dialog Teologic*, anul IV (2001), nr. 7, pp. 59-84.
132. MANOUSSAKIS, John Panteleimon „Primacy and the Holy Trinity: Ecclesiology and Theology in Dialogue”, în John Chryssavgis (ed.), *Primacy in the Church. The office of Primate and the Authority of Councils*, vol. I *Historical and Theological Perspectives*, St. Vladimir’s Seminary Press, Yonkers, New York, 2016, pp. 175-194.
133. MANOUSSAKIS, John Panteleimon „Primacy and ecclesiology: The State of the Question”, în *Orthodox Constructions of the West*, edited by George E. Demacopoulos and Aristotle Papanikolaou, Fordham University Press, New York, 2013, pp. 229-239.
134. MARTINEZ, Julian Lopez, „La Doctrina eucaristică del documento catholico - orthodoxo «Munich 1982»”, în *Dialogo Ecumenico*, XXVI (1991), nr. 84, pp. 35-80.
135. MCPARTLAN, Paul „Eucharistie et Église”, în *Henri de Lubac et le mystère de l’Église*, Actes du colloque du 12 octobre 1996 à l’Institut de France, Études lubaciennes, Les Éditions du Cerf, Paris, 1999, pp. 129-133.
136. MCPARTLAN, Paul, „La papauté dans le dialogue catholique-orthodoxes”, în *Communio* XXI (1996), nr. 2, pp. 111-120.
137. MEYENDORFF, Jean, „Orthodox-RomanCatholic Dialogue faces snags”, în *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, XXX (1986), nr. 4, pp. 351-356.
138. MEYENDORFF, Jean, *Le Régionalisme dans l’Église: structure de communion ou prétexte de séparatisme? Thèmes de discussion avec le catholicisme romain*, în *Contacts*, anul XXXIII (1981), nr. 115, pp. 193-210.

139. **MEIJER**, Johan, „La legittimità di diversi tradizioni e usi nella chiesa secondo il Concilio di Costantinopoli 879-880”, în *Nicolaus*, XVI (1989), nr. 1-2, pp. 87-106.
140. **MEYER**, Harding, „La notion de l’unité dans la diversité réconciliée”, în *Irénikon*, LVII (1984), nr. 1, pp. 27-51.
141. **MOLDOVAN**, Ilie, „Învățătura unitară despre Sfântul Duh și despre Biserică exprimată în Simbolul de credință la Sinodul al doilea ecumenic (381)”, în *Ortodoxia*, anul XXXIII (1981), nr. 3, pp. 409-432.
142. **MORRILL**, Bruce T, „The Meaning of Confirmation: Searching with the Bishop, the Liturgy, and the Holy Spirit”, în *Liturgical Ministry*, 9 (2000), Spring, pp. 49-62.
143. **MURRAY**, Robert „Orientări noi în teologia romano-catolică după Conciliul al II-lea de la Vatican – intenții și realizări”, în *Ortodoxia*, XXIV(1972), nr. 1, pp. 26-37.
144. **NELLAS**, Panayotis, „Colegialitatea episcopală – o nouă problemă?”, în *Ortodoxia – divino umanism în acțiune. Studii și articole*, traducere de pr. prof. Ioan Ică sr, Editura Deisis, Sibiu, 2013, pp. 161-173.
145. **NICOLAESCU**, N. „A treia Conferință panortodoxă de la Rodos”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXVII (1964), nr. 11-12, pp. 1005-1018.
146. **NICOLAESCU**, N.I., „Decretul romano-catolic asupra ecumenismului și problema unității creștine”, în *Ortodoxia*, anul XIX (1967), nr. 2, pp. 293-301.
147. **NISSIOTIS**, Nikos, „Comment l’Eglise enseigne-t-elle avec autorité aujourd’hui?”, în *Istina*, XXIII (1978), nr. 1, pp. 6-14.
148. **NOCENT**, Adrien, „L’Église locale, réalisation de l’Église du Christ et sujet de l’Eucharistie”, în *La Réception de Vatican II*, édité par G. Alberigo et J.-P. Jossua, Les Éditions du Cerf, Paris, 1985, pp. 285-302.
149. **PAPATHOMAS**, Grégoire, „De la dispersion de l’Église à l’anéantissement du Corps du Christ”, în *Chemins de la Christologie Orthodoxe*, textes réunis par Astérios Argyriou, collection „Jésus et Jésus-Christ”, dirigée par Mgr Joseph Doré, nr. 91, Édition Desclée, pp. 349-379.

150. **PARMENTIER**, Élisabeth „Le document d'accord catholique-orthodoxe de Munich 1982. Trente ans après, une relecture protestante”, în *Contacts*, anul LXIV (2012), nr. 240, pp. 468-477.
151. **PASQUIER**, Jean-Marie, *L'Eglise comme sacrement. Le développement de l'idée sacramentelle de L'Eglise de Moehler à Vatican II*, Academic Press Fribourg, 2008.
152. **PETRARU**, Gheorghe, „Euharistia – Taina unității Bisericii și a mântuirii în Hristos”, în *Dimensiunea penitențială și euharistică a vieții creștine*, Gheorghe Petraru și Liviu Petcu coordonatori, Editura Doxologia, Iași, 2014, pp. 45-62.
153. **PLĂMĂDEALĂ**, Antonie „Lucrările celei de-a IV sesiuni a Comisiei internaționale mixte de dialog între Bisericile Ortodoxe și Biserica Romano-Catolică”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CIV (1986), nr. 5-6, pp. 79-83.
154. **PLĂMĂDEALĂ**, Antonie, „Hans Küng și declarația «Mysterium Ecclesiae»”, în *Ortodoxia*, XXVI (1974), nr. 1, pp. 5-69.
155. **PLĂMĂDEALĂ**, Antonie, „Credința, tainele și unitatea Bisericii (I) (pe marginea dialogului teologic ortodoxo-romano-catolic)” în *Telegraful Român*, anul 131 (1984), nr. 23-24, pp. 1-2.
156. **PLĂMĂDEALĂ**, Antonie, „Dialog teologic dintre ortodocși și romano-catolici și perspectivele lui (III)”, în *Telegraful Român*, anul 134 (1986), nr. 11-12, p. 2.
157. **PLĂMĂDEALĂ**, Antonie, „Dilemele stării de despărțire și perspectivele ecumenismului”, în vol. *Ca toți să fie una – Ut omnes unum sint*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 13-79.
158. **PLĂMĂDEALĂ**, Antonie, „Lucrările Comisiei internaționale mixte de dialog dintre Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică. Sesiunea a IV-a, Bari, iunie, 1987”, în *Mitropolia Ardealului*, anul (1987), nr. 4, pp. 62-67.
159. **PLĂMĂDEALĂ**, Antonie, „Patriarhia Ecumenică și dialogul cu romano-catolicii”, în vol. *Ca toți să fie una – Ut omnes unum sint*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, pp. 181-192.

- 160.** PLĂMĂDEALĂ, Antonie, „Bari 1987: Un document de dialog. Dialogul dintre Bisericile Ortodoxă și Romano-Catolică. Stadiul lui în sesiunea plenară din 1987”, în *Biserica Ortodoxă Română*, CV (1987), nr. 5-6, pp. 68-74.
- 161.** POGAN, Aurel, „Semnificația ecleziologică a Sf. Euharistii”, în *Studii Teologice*, XXV (1973), nr. 7-8, pp. 534-545.
- 162.** POPESCU, Dumitru, „Relațiile dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică”, în *Studii Teologice*, XXXI (1979), nr. 5-10, pp. 367-390.
- 163.** POTT, Thomas, „Le document de Ravenne, présentation et texte”, în *Irénikon*, LXXX (2007), nr. 4, pp. 572-597.
- 164.** RADU, Dumitru, „Autoritate și conciliaritate în practica actuală a Bisericii: convergență și tensiuni”, în *Ortodoxia*, anul XLI (1989), nr. 2, pp. 90-114.
- 165.** RATZINGER, Joseph, „Despre ecleziologia constituției «Lumen Gentium»”, traducere de W. Dancă, în *Dialog Teologic*, anul IV (2001), nr. 7, pp. 14-31.
- 166.** RĂMUREANU, I. „Atitudinea Bisericii Romano-Catolice față de Mișcarea Ecumenică”, în *Ortodoxia*, anul XIV (1962), nr. 1-2, pp. 153-180.
- 167.** REHRAURER, Ann Frances, „Diocezan Confirmation practices”, în *Liturgical Ministry*, 9 (2000), Spring, pp. 84-91.
- 168.** REVEL, Jean –Philippe, „L’achèvement du baptême” în *Communio*, VII (1982), nr. 5, pp. 13-32.
- 169.** RIGAL, Jean, „Trois approches de l’ecclésiologie de communion: Congar, Zizioulas, Moltmann”, în *Nouvelle Revue Théologique*, CXX (1998), nr. 4, pp. 605-619.
- 170.** RIGAL, Jean, „Une première approche de l’encyclique de Jean-Paul II «L’Église vit de l’Eucharistie»”, în *Nouvelle Revue Théologique*, CXXV (2003), nr. 4, pp. 544-554.
- 171.** ROPPELT, Rowena, „Baptism – And Than What? A Catechumenate for the Already-Baptized” în *Worship*, vol. 82, 2008, pp. 214-242.

172. **ROUSSEAU, D.O.**, „La troisième conférence panorthodoxe de Rhodes (1-15 novembre 1964)”, în *Irénikon*, XXXVII (1964), nr. 4, pp. 487-507.
173. **RUSSEL, Norman**, „Catholic-Orthodox Dialogue: Patmos and Rhodes”, în *Sobornost incorporating Eastern Churches Review*, III (1981), nr. 1, pp. 86-88.
174. **SALACHAS, Dimitri**, „Introduzioni al Documento di Monaco”, în *Nicolaus*, XI (1983), fasc. 2, vol. intitulat „Instances ecclésiologiques présentes dans les Documents de Lima et de Monaco, Actes du V Colloquium catholico-orthodoxe, Bari 16-18 mars 1983”, pp. 287-326.
175. **SAUCA, Ioan**, „Taina Botezului de-a lungul vremii”, în *Mitropolia Banatului*, XXXIV (1984), nr. 5-6, pp. 285-306.
176. **SCHMEMANN, Alexander**, „La notion de primauté dans l’ecclésiologie orthodoxe”, în N. Afanassieff/N. Koulomzine/J. Meyendorff/A. Schmemmann (eds), *La primauté de Pierre dans l’Église Orthodoxe*, Éditions Delachaux & Niestlé, Neuchâtel, 1960, pp. 119-150.
177. **SCHULZ, Hans Joachim**, „Église Locale et Église Universelle. Primauté, Collégialité et Synodalité”, în *Proche-Orient Chrétien*, XXX (1981), nr. 1-4, pp. 3-22.
178. **SERRA, Dominic, E.**, „Baptism and Confirmation: Distinct sacraments, one Liturgy”, în *Liturgical Ministry*, vol. IX (2000), pp. 63-71.
179. **SICARD, Damien**, „L’utilisation de l’expression «Églises soeurs» dans le dialogue de 1962 à 1997 entre Église orthodoxe et Église catholique”, în Comité mixte catholique-orthodoxe en France, *Catholiques et orthodoxes: Les enjeux de l’uniatisme dans le sillage de Balamand*, Bayard Éditions/Fleurus-Mame et les Éd. du Cerf, Paris, 2004, pp. 343-355.
180. **SKIRA, Jaroslav Z.**, „Ecclesiology in the International Orthodox-Catholic Ecumenical Dialogue”, în *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. 41 (1996), nr. 4, pp. 359-374.

181. SKIRA, Jaroslav, „The synthesis between Christology and Pneumatology in Modern Theology”, în *Orientalia Christiana Periodica*, anul LXVIII (2002), pp. 435-465;
182. STAVRIDIS, Vasileios Th., „Le patriarche œcumenique Athénagoras Ier”, în *Proche Orient Chrétien*, tome XXIV (1974), fasc. 2, pp. 163-174.
183. STAVROU, Michel, „Les «ambigua» du document de Balamand pour sa réception du coté orthodoxe”, în Comité mixte catholique-orthodoxe en France, *Catholiques et orthodoxes: Les enjeux de l'uniatisme dans le sillage de Balamand*, pp. 323-342, în special pp. 334-342.
184. STAVROU, Michel, „Linéaments d'une théologie orthodoxe de la conciliarité”, în *Irénikon*, tome LXXVI (2003), nr. 4, pp. 470-506.
185. STAVROU, Michel, L'abandon par Rome du concept de «Patriarcat d'Occident» augure-t-il un meilleur exercice de la primauté universelle”, în *Istina*, LI (2006), nr. 1, pp. 19-23.
186. STAVROU, Michel, „Le dialogue catholique-orthodoxe sur la question de l'uniatisme à la lumière de la déclaration de Balamand (1993)”, în *Teologia*, XI (2007), nr.4, pp.10-30.
187. STĂNILOAE, D., „Iisus Hristos, Arhieru în veac”, în *Ortodoxia*, anul XXXI (1979), nr. 2, pp. 217-231.
188. STĂNILOAE, Dumitru „Natura sinodicității”, în *Studii Teologice*, XXIX (1977), nr. 9-10, pp. 605-614.
189. STĂNILOAE, Dumitru, „Din aspectul sacramental al Bisericii”, în *Studii Teologice*, XVIII (1966), nr. 9-10, pp. 531-562.
190. STĂNILOAE, Dumitru, „Mărturisirea dreptei credințe prin rugăciunile preotului însoțite de răspunsurile credincioșilor ca pregătire pentru înfăptuirea jertfei euharistice și a împărtășirii de ea”, în *Mitropolia Banatului*, XXXI (1982), nr. 1-3, pp. 39-72.
191. STĂNILOAE, Dumitru, „Sinodul II Ecumenic și Simbolul niceo-constantinopolitan”, în *Ortodoxia*, anul XXXIII (1981), nr. 3, pp. 362-385.

- 192.** SWIDLER, Leonard, „The Eucharist in ecumenical perspective”, în *Journal of Ecumenical Studies*, XIII (1976), nr. 2, pp. 332-344.
- 193.** ȘELARU, Sorin, „Conciliarité et autorité au niveau régional dans l'Église: de Lumen Gentium au Document du Ravenne”, în *Irénikon*, LXXXVIII (2015), nr. 1, pp. 181-200.
- 194.** ȘELARU, Sorin, „Considerații «simbolice» ale raportului dintre Biserica-Taină/Sacrament și Sfintele Taine”, în Adrian Niculcea, Tudor Cosmin Ciocan, Sebastian Voicu (eds), *Constituția sacramentală a Bisericii: 30 de ani de la lansarea documentului „Botez, Euharistie, Minister” la Lima (1992-2012)*, Colocviu național de teologie dogmatică, Constanța, 4-6 septembrie 2012, Editura Vasiliana '98, Iași, 2014, pp. 223-253.
- 195.** ȘELARU, Sorin, „Vatican II – în căutarea unei noi paradigme. Perspective asupra receptării eclesiologiei Conciliului Vatican II ca eclesiologie a comuniunii”, în *Teologie și Viață*, serie nouă, XVIII (2008), nr. 1-6, pp. 340-356.
- 196.** TĂMAȘ, Tămaș, „Problema raportului dintre Biserica locală și Biserica universală – implicații ecumenice”, în *Studii Teologice*, anul XLIII (1991), nr. 5-6, pp. 90-105.
- 197.** TILLARD, J.M.R., „Il n'est d'Église qu'eucharistique”, în *Nicolaus*, X (1982), nr. 2, pp. 233-262.
- 198.** TILLARD, J.M.R. „L'Église de Dieu est une communion”, în *Irénikon*, LIII (1980), nr. 4, pp. 451-468.
- 199.** TILLARD, J.M.R., „Église catholique et dialogues bilatéraux”, în *Irénikon*, anul LVI (1983), nr. 1, pp. 5-19.
- 200.** TODORAN, Isidor, „De ce au eșuat încercările de unire a Bisericilor după 1054”, în *Ortodoxia*, XIV (1962), nr. 3, pp. 326-333.
- 201.** TOMA, Cornel „Lex orandi, lex est credendi sau unitatea dintre dogmă, spiritualitate și cultul Bisericii”, Prefață la Alexander SCHMEMANN, *Introducere în teologia liturgică*, traducere din limba engleză de ieromonah Vasile Bârză, Editura Sophia, București, 2009, pp. 7-56.

202. TOMA, Ștefan, „Locul Bisericii Ortodoxe într-o Europă unită. Aspecte legate de fenomenul secularizării și al globalizării. Definierea sensului participării ortodoxe la ecumenismul contemporan”, în *Revista Teologică*, serie nouă, XVII (2007), nr. 2, pp. 277-291.
203. TURCESCU, Lucian, „Eclesiologie euharistică sau Sobornicitate deschisă”, trad. de Drd. Ioan Istrati, în *Teologie și Viață*, serie nouă XXII (LXXVIII) (2002), nr. 9-12, pp. 216-231.
204. VAQUERO, Jose Sanchez, „El dialogo ecumenico entre la Iglesia Católica y la Ortodoxa”, în *Diálogo Ecuménico*, XX (1985), nr. 66, pp. 35-68.
205. VASILIU, Cezar, „Pregătirea, începerea și perspectivele dialogului teologic dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică”, în *Studii Teologice*, XXXIII (1981), nr. 5-6, pp. 376-397.
206. VOICU, Constantin, „Botezul de la Hristos în lumina Sfinților Părinți”, în Arhid. Constantin Voicu, *Studii de Teologie Patristică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, pp. 379-390.
207. VOICU, Constantin, „Botezul prin întreita cufundare în numele Sfintei Treimi în lumina Sfinților Părinți”, în Arhid. Constantin Voicu, *Studii de Teologie Patristică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, pp. 391-409.
208. VOICU, Constantin, „Taina Sfântului Botez în lumina harului, după Sfinții Părinți”, în Arhid. Constantin Voicu, *Studii de Teologie Patristică*, pp. 410-423.
209. WAINWRIGHT, Geoffrey, „La confession et les confessions: vers l'unité confessionnelle et confessante des chrétiens”, în *Irénikon*, LVII (1984), nr. 1, pp. 5-26.
210. WARE, Kallistos „L'exercice de l'autorité dans l'Église orthodoxe”, I, în *Irénikon*, LIV (1981), nr. 4, pp. 451-471.
211. Ware, Kallistos, „L'exercice de l'autorité dans l'Église orthodoxe, II, în *Irénikon*, LV (1982), nr. 1, pp. 25-34.

212. WARE, Kallistos, „La théologie orthodoxe au vingt-et-unième siècle”, în *Irénikon*, LXXVII (2004), nr. 2-3, pp. 219-238.
213. WARE, Kallistos, „Les fondements patristiques de la sacramentalité orthodoxe”, în *Contacts*, LXIV (2012), nr. 1, pp. 23-35.
214. WARE, Kallistos, „The Ravenna document and the future of orthodox-Catholic dialogue”, în *The Jurist*, vol 69 (2009), pp. 766-789.
215. WIENS, Devon, „The biblical significance of Baptism by immersion”, în *Direction Spring*, vol. 14, (1985), nr. 1, pp. 10-13.
216. WILLEBRANDS, Johannes, „La signification de «subsistit in» dans l’ecclesologie de communion», în *La Documentation Catholique*, 3 janvier 1988, nr. 1953, col. 35-41.
217. WOODEN, Anastacia Wooden, „Eucharistic ecclesiology of Nicolas Afanasiev and its ecumenical significance: a new perspective”, în *Journal of Ecumenical Studies*, XLV (2010), nr. 4, pp. 543-560.
218. YANGAZOGLU, Stavros, „Le dogme en tant que conception juridique et processus interprétatif. Les présupposés théologiques pour l’interprétation du content de la foi”, în *Dogma and Terminology in the Orthodox Tradition Today*, 4th International Symposium of Orthodox Dogmatic Theology, Sofia, 22-25 September, 2013, Editors: Ioan Tulcan, Peter Bouteneff, Michel Stavrou, Editura Astra Museum, Sibiu, 2015, pp. 201-214.
219. ZIZIOULAS, Giovanni, „Il primato nella chiesa”, în *Studi Ecumenici*, anul XVII (1999), nr. 1, pp.
220. ZIZIOULAS, Ioannis, „Recent Discussions on Primacy in Orthodox Theology”, în Walter Kasper (ed.) *The Petrine Ministry: Catholic and Orthodox in Dialogue*, New York, Newmann Press, 2006, pp. 231-248.
221. ZIZIOULAS, Ioannis, „Unitatis Redintegratio: une réflexion orthodoxe”, în *Rechercher l’unité des chrétiens*, Actes de la Conférence Internationale organisée à l’occasion du 40e anniversaire de la promulgation du Décret Unitatis Redintegratio du Concile Vatican II, 11-13 novembre 2004, pp. 40-58.

222. ZIZIOULAS, Jean, „Le Mystère de l'Église dans la tradition orthodoxe”, în *Irénikon*, LX (1987), nr. 3, pp. 323-335.
223. ZIZIOULAS, Jean, „L'évêque selon la doctrine théologique de l'Église Orthodoxe” în vol. *L'Église et ses institutions*, texte réunis par l'Archimandrite Grigorios Papatomas et Hyacinthe Destivelle, O.P., Les Éditions du Cerf, Paris, 2011, pp. 369-391.
224. ZIZIOULAS, Jean, „L'ordination est-elle un sacrement? Réponse d'un orthodoxe”, în *Concilium*, 74 (1972), nr. 1, pp. 41-47.
225. ZIZIOULAS, Jean, „Ordination et communion”, în *Istina*, XVI (1971), nr. 1, pp. 5-12.
226. ZIZIOULAS, Jean, „Christologie, Pneumatologie et institutions ecclésiales”, în vol: *Les Églises après Vatican II. Dynamisme et Prospective – actes du Colloque international de Boulogne*, (ed.) Giuseppe Alberigo, Editura Beauchesne, Paris, 1981, pp. 131-148.
227. ZIZIOULAS, John D., „The ecclesiological presuppositions of the holy Eucharistic”, în *Nicolaus*, anul X (1982), nr. 2, pp. 333-349.

V. SURSE WEB

1. ANGHEL, Gheorghe, „Întrunirea Comisiei Mixte de dialog teologic ortodox-catolic, la final”, <http://basilica.ro/intrunirea-comisiei-mixte-de-dialog-teologic-ortodox-catolic-la-final/> (accesat 16.XII.2016).
2. BARRETT, David V., „Archbishop puts Confirmation before Communion”, în *CatholicHerald* <http://www.catholicerald.co.uk/news/2011/01/26/archbishop-puts-confirmation-before-communication/>- accesat în data de 28 .01. 2017.
3. GERALD O'Connell, „Vatican top ecumenist hails Orthodox «breakthrough»”, interviu cu Walter Kasper, copreședintele Comisiei mixte internațional pentru dialogul teologic ortodox-romano-catolic, pentru *Our Sunday Visitor*, la data de 03 februarie 2008, accesibil online: <https://www.osv.com/OSVNewsweekly/ByIssue/Article/TabId/735/ArtMID/13636/ArticleID/10172/Vaticans-ecumenist-hails-Orthodox-breakthrough.aspx> (accesat: 21. XI. 2014).

4. **GLEESON, Brian**, „The Church as Sacrament Revisited: Sign and Source of Encounter with Christ”, în *Australian eJournal of Theology*, 4 (2005), nr. 1, p. 1-13, http://aejt.com.au/_data/assets/pdf_file/0010/395533/AEJT_4.7_Gleeson.pdf
5. **TSELENGHIDIS, Dimitrios**, „Neliniști ortodoxe motivate de textul de la Ravenna”, trad. în lb. română pe site-ul <http://www.cuvantul-ortodox.ro/2009/06/19/nelinisti-ortodoxe-motivate-de-textul-de-la-ravenna/>
6. **VASILADIS, Petros**, „Conciliarity and primacy. From the New Testament to present Orthodox-Catholic Theological Dialogue”, <https://auth.academia.edu/PetrosVassiliadis>